

प्रथम अध्याय

सिर्जना परिचय

१.१ विषय परिचय

नेपाली साहित्याकाशमा विभिन्न विधाहरूको उपस्थिति रहेको छ । यी विधाहरूअन्तर्गत कविता विधा पनि एक लयात्मक विधा हो । यस विधाका माध्यमबाट प्राकृतिक, सामाजिक, ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक तथा समसामयिक घटनाहरू जस्ता कुराहरूलाई समेट्न सकिन्छ । यसका माध्यमबाट उक्त क्षेत्रका बारेमा ज्ञान हासिल गर्न सकिन्छ । साथै देशका सामाजिक, ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक आदि ठाउँहरूका बारेमा उल्लेख गरिएको हुँदा देशका विभिन्न ठाउँका यी विषयमा ज्ञान आर्जन हुन्छ । नेपाली साहित्यको कविता विधामा आफ्नो सिर्जनाले साहित्य भण्डार भर्ने कविहरूमा जस्तै आदिकवि भानुभक्त आचार्य, कविशिरोमणि लेखनाथ पौडेल, युग कवि सिद्धिचरण श्रेष्ठ, महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, राष्ट्रकवि माधवप्रसाद घिमिरे, आसुकवि शम्भुप्रसाद दुङ्गेल जस्ता कविहरू अग्रणी मानिन्छन् । यस्ता प्रख्यात कविहरूले उक्त साहित्यको मार्ग निर्देशन गरेपछि अन्य विभिन्न कविहरूले यस विधालाई निरन्तरता दिएर अगाडि बढाइरहेको देखिन्छ ।

विगतदेखि नै मलाई पनि कविता लेखनमा कलम चलाउन समयले साथ दिँदै आएको छ र कवितालेखन मेरो रुचिको विषय पनि हो । फलस्वरूप एउटा कविता सङ्ग्रह प्रकाशन गर्न सफल भएकी छु । त्यो एउटा फुटकर कविता सङ्ग्रह हो । त्यसमा नेपालका विभिन्न क्षेत्रहरूमा विद्यमान विसङ्गतिहरूलाई समेटिएको छ । नेपालको राजनीतिक, सामाजिक, प्राकृतिक, सांस्कृतिक तथा नेपालमा प्रचलित छाउपडी, दाइजो जस्ता कुसंस्कारका बारेमा पनि कवितामा उल्लेख गरेकी छु । त्यस किताबको माध्यमबाट मैले नेपालको परिवेशलाई मोटामोटी रूपमा परिचय दिन सफल भएको ठानेकी छु ।

यस पत्रमा मैले कविता विधालाई आफ्नो सिर्जना प्रस्फुटन गर्ने विषयका रूपमा छनोट गरेकी छु । जसअन्तर्गत २४ वटा कविता सङ्कलित छन् । उक्त कविताहरूमा विषय

विविधता रहेको छ । यी कविताहरूले विभिन्न क्षेत्र समेटेका छन् । कविताका माध्यमबाट आफ्ना वैचारिक भावहरूलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.२ समस्या

कविता विधाको अध्ययन गर्दा यो आफैमा बुझ्न कठिन हुने विधा हो । मैले सिर्जना कार्यमा कविता विधालाई आफ्नो विषय छनोट गरेकी छु । कुनै पनि कार्य सफल गर्नका लागि केही न केही समस्या आइ पर्छन् । मैले, आफूले गर्न लागेको काम अर्थात् कविता लेखनमा विभिन्न समस्याहरू आइपरेका छन् । जस अन्तर्गत कविताका विषयलाई क्षेत्र विभाजन गर्दा स्थलगत अवलोकन भ्रमणमा समस्या परेको छ । भौगोलिक विकटता भएको हाम्रो जस्तो मुलुकमा यातायातको सुविधा छैन । मैले आफ्नो सिर्जनामा छनोट गरेको विषयलाई प्रस्तुत गर्नका लागि विभिन्न ठाउँमा पुग्न निकै समस्या परेको थियो । तैपनि यी समस्यासँग जुध्दै त्यहाँ पुगेर सबै कुरो बुझी आफ्नो कविताको विषयमा प्रस्ट पारेकी छु ।

त्यसैगरी मैले मेरो कवितामा समसामयिक घटनाको पनि विषय छनोट गरेकी छु, जसका निम्ति घटनास्थलमा पुगेर सबै विवरण प्राप्त गर्न सजिलो नभए तापनि अनलाइन, पत्रपत्रिका तथा श्रव्य दृश्य सामग्रीका माध्यमबाट घटाको जानकारी प्राप्त गरी कवितामा प्रस्तुत गरेकी छु । कवितामा प्रभावकारी भाव व्यक्त गर्न त्यति सजिलो छैन । मैले आफ्नो कवितालाई प्रभावकारी भाव व्यक्त गर्नका निम्ति नेपाली साहित्यका प्रख्यात कविहरूले लेखेका कविता अध्ययन गरी प्रभावकारी भाव झल्काउन जमर्को गरेकी छु । उक्त समस्याहरूको सामना गर्दै मैले कविता रचना गरेकी छु । साथै यसको समस्यालाई बुँदागत रूपमा तल देखाइएको छ :

क) कविताका विषय क्षेत्रहरू के-कस्ता रहेका छन् ?

ख) कवितामा समसामयिक घटनालाई कसरी समेट्न सकिन्छ ?

ग) कवितामा प्रभावकारी भाव कसरी व्यक्त गर्ने ?

१.३ उद्देश्य

हरेक कार्यमा कुनै न कुनै उद्देश्य रहेका हुन्छन् । मैले पनि महत्वपूर्ण उद्देश्य राखी कविता सिर्जना गर्न लागेकी छु । मेरा कविताहरूको विषय छनोट गर्दा मैले देशका विभिन्न परिवेशलाई आधार मानी क्षेत्र विभाजन गरेकी छु, जुन क्षेत्रमा रही तत्सम्बन्धी कुरा कवितामा समेट्नु मेरो उद्देश्य रहेको छ । यसै स्नातकोत्तर तहको दशौँ पत्रमा सिर्जनात्मक पत्र पनि रहेको छ । मैले कविता सिर्जना गर्दै आएकी पनि छु । त्यसै हुनाले मेरो कविताको परिष्कार परिमार्जन गरेर यसलाई निखरता दिन चाहन्छु । साथै कविता लेखनमा मेरो असाध्यै रुचि भए तापनि यस क्रममा आएका केही समस्याहरू समाधान गर्ने उद्देश्यले प्रस्तुत सिर्जना पत्र तयार पारेकी छु । निम्नलिखत बुँदामा यसलाई प्रस्ट पार्न सकिन्छ :

- क) कविताका विषय क्षेत्रहरू पहिल्याउनु,
- ख) कवितामा समसामयिक घटनाहरूको प्रभावकारी संयोजन गर्नु,
- ग) कवितामा प्रभावकारी भाव व्यक्त गर्नु ।

उपर्युक्त उद्देश्यमा आधारित भइ मैले आफ्नो कविता लेखन कार्य गरेकी छु ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

साहित्यिका विभिन्न विधाहरूमध्ये कविता विधा एक रस प्रदान गर्ने रोचक विधा हो । मलाई सानै उमेरदेखि यसप्रति अधिकाधिक रुचि लाग्थ्यो । मैले ८ कक्षा पढ्दादेखि नै कविता लेखन प्रारम्भ गरेको हो । त्यतिबेला मैले लेखेको कविता पढेर गुरुहरूले मलाई प्रेरणा दिई यस विधामा मलजल गर्ने कार्य गर्नु भयो । २०४६ सालमा आफूले पढ्दै गरेको श्री संस्कृत माध्यमिक विद्यालयले साहित्य सम्मेलन प्रतियोगिताको आयोजना गरेको थियो जसमा मैले कविता विधा रोजी 'आयो प्रजातन्त्र' भन्ने शीर्षकमा कविता वाचन गरी प्रथम स्थान हासिल गरेकी थिएँ ।

त्यसैगरी २०५३ साल फागुनमा रेडियो नेपालको बेलुका ८ बजेको कार्यक्रममा नवराज लम्सालले मेरो कविता प्रसारण गरिदिनुभएको थियो जुन कविताको शीर्षक थियो ।

‘फक्रिएको गुलाबमा नभुल तिमी’ उक्त कविता गद्य शैलीमा लेखिएको थियो । २०५९ सालमा नेपाल शिक्षकसंघ गोरखाले एउटा स्मारिका निकालेको थियो त्यस किताबमा ‘शिक्षक’ भन्ने शीर्षकको मेरो कविता प्रकाशन भएको छ । जसमा त्यति बेलाको द्वन्द्व कालमा शिक्षकलाई परेको राजनीतिक चपेटाका बारेमा कविताको माध्यमबाट प्रस्तुत गरेको थिएँ । त्यस्तै वि.सं. २०५९ सालमै अन्तर्राष्ट्रिय नारी दिवसको कार्यक्रममा वर्तमानको आरूघाट गाउँपालिकामा आयोजित कार्यक्रममा म पनि सहभागी हुन पाएको थिएँ । त्यस कार्यक्रममा पनि ‘अपाङ्ग’ भन्ने शीर्षकमा कविता वाचन गरेको थिएँ । साथै वि.सं. २०६० सालमा पनि अन्तर्राष्ट्रिय नारी दिवसकै अवसरमा गा.वि.स. स्तरीय कविता वाचन कार्यक्रमको आयोजना भएको थियो । त्यतिबेला पनि मैले ‘छोरी जन्मिए पछि’ भन्ने शीर्षकमा कविता वाचन गरेको थिएँ । त्यस्तै अनलाइन खबरमा पनि बम्बइमा ‘बेचिएकी चेली’ भन्ने कविता प्रसारण भएको थियो ।

विद्यालय तथा समुदायमा लोकनृत्य कार्यक्रमको आयोजना भइराख्छ । त्यसमा पनि मैले निरन्तर रूपमा गीत रचना गरी त्यस क्षेत्रलाई सहयोग पुऱ्याइ राखेको छु । विगतमा हुँदै आएका यस्ता क्षेत्रसँग सम्बन्धित कार्यक्रमहरूमा मैले कविता तथा गीत रचना गरी लागी पर्दै आएको छु । मलाई यस प्रति चासो भएकै कारण एउटा कविता सङ्ग्रह प्रकाशन गर्ने इच्छा भयो । फलतः पारिवारिक सहयोग तथा हौसलाले पाएकोले बाबजुद वि.सं. २०७४ साल जेष्ठमा ‘प्रेरणाका बिम्बहरू’ भन्ने कविता सङ्ग्रह प्रकाशित भयो । यसले सृजनशीलतामा थप प्रेरणा प्रदान गरेको छ । जसमा मेरो क्षमताले भ्याएसम्म म निरन्तर रूपमा लागि रहने छु ।

१.५ सिर्जना विधि

प्रस्तुत सिर्जना कार्यका लागि निम्नलिखित विधि प्रयोग गरिएको छ :

१.५.१ सामग्री सङ्कलन

प्रस्तुत सिर्जना कार्यको लागि मैले त्यसका लागि आवश्यक कार्य अवलम्बन गरेकी छु । यस कार्यका लागि स्थलगत अवलोकन भ्रमण गर्नुका साथै पुस्तकालयमा गई प्रतिनिधि

कविका कृतिहरू अध्ययन गरे । त्यसै गरी इन्टरनेटको पनि प्रयोग गरेकी छु । मैले गरेका सिर्जना कार्यका विधिहरूलाई निम्न बुँदामा प्रस्ट पार्न सकिन्छ ।

- क्षेत्रकार्य
- पुस्तकालयीय कार्य/इन्टरनेट
- सामग्री विश्लेषण

उपर्युक्त बुँदालाई तल अनुच्छेदमा प्रस्ट पारिएको छ ।

प्रस्तुत कार्यको लागि मैले गोरखा जिल्लाको विभिन्न क्षेत्रको भ्रमण र अवलोकन गरी कविताका विषयवस्तु छनोट गरेकी छु । उक्त क्षेत्रहरू निम्नलिखित छन् :

- क) सामाजिक क्षेत्र
- ख) प्राकृतिक क्षेत्र
- ग) सांस्कृतिक/धार्मिक क्षेत्र
- घ) राजनैतिक क्षेत्र
- ङ) ऐतिहासिक क्षेत्र
- च) समसामयिक घटना
- छ) वैचारिक क्षेत्र

क) सामाजिक क्षेत्र

समाजमा विद्यमान विभिन्न समस्या, सामाजिक कुप्रथा, सामाजिक विकृतिजन्य कुराहरू तथा समाजमा हुने राम्रा तथा नराम्रा कुराहरू सामाजिक क्षेत्र अन्तर्गत पर्छन् । यसका लागि गोरखा जिल्लामा अवस्थित विभिन्न गाउँ तथा नगरपालिका जस्तै: आरूघाट, भीमसेन, धार्चे, शूलीकोट, अजिरकोट, गण्डकी सहिद लखन गाउँपालिका र गोरखा नगरपालिका आदि ठाउँको स्थलगत भ्रमण गरी ती ठाउँमा हुने गरेका विभिन्न सामाजिक समस्या जस्तै: महिला हिंसा, बालशोषण तथा अन्य विकृतिजन्य कुराहरूलाई समेटेर सामाजिक क्षेत्र अन्तर्गतका विषय छनोट गरेकी छु ।

ख) प्राकृतिक क्षेत्र

प्रकृतिप्रदत्त अनेकौं प्राकृतिक छटाले सुसज्जित भएको भौगोलिक अवस्थालाई प्राकृतिक क्षेत्र भनिन्छ । मैले यस प्राकृतिक क्षेत्रलाई पनि आफ्नो सिर्जनामा समेटेको छु । गोरखा जिल्ला अनेक प्राकृतिक सौन्दर्यता सुसज्जित भएको छ । जसमा गणेश हिमाल, राष्ट्रिय गौरवको कार्यक्रममा परेको बूढीगण्डकी नदी, पाखैभरि दुलही सिंगारिए भैं चमक दिने लालीगुराँस, सञ्जीवनका रूपमा परिचित असङ्ख्य जडिबुटी, सुमधुर ध्वनि दिइ कलकल बग्ने झरना, खोलानाला रहेका छन् । उक्त प्राकृतिक क्षेत्रलाई कविताको विषयवस्तु चयन गरेकी छु ।

ग) सांस्कृतिक/धार्मिक क्षेत्र

धर्म, संस्कृति, चाडपर्व, मठमन्दिर आदि समेटिएको क्षेत्रलाई सांस्कृतिक तथा धार्मिक क्षेत्र भनिन्छ । यसै अन्तर्गत गोरखा जिल्ला सांस्कृतिक तथा धार्मिक क्षेत्रमा पनि सुप्रसिद्ध जिल्ला हो । यहाँ अवस्थित मनकामना माइको मन्दिर, गोरखा कालिकाको मन्दिर, गोरखनाथ बाबा आस्थाका देवीदेवता मानेको पाइन्छ । त्यस्तै यहाँ विभिन्न धर्मसंस्कृति र चाडपर्वको आफ्नै विशेषता छ । साथै विभिन्न किसिमको नाचगान, जस्तै: घाटु, सोरठी, भ्याउरे, सेलो नाच पनि प्रचलित छ । उक्त स्थानको मठ मन्दिरको भ्रमण तथा अवलोकन गरी विषय छनोट गरेकी छु ।

घ) राजनैतिक क्षेत्र

राजनैतिक गतिविधि तथा तीसँग नागरिकको सरोकार राजनीतिमा संलग्न व्यक्तिको प्रतिष्ठा बढाउनुका साथै राज्य संस्थाको मूल्य बढाउने काम गर्छ । नेपालमा पनि विभिन्न किसिमका राजनैतिक उतारचढाव भैरहेको छ । यसका थालनी कार्य गोरखाबाटै भएको पाइन्छ । जस्तै: नेपालको एकीकरण, २०५२ सालको जनयुद्ध आदि यसका उदाहरण हुन् । यस्ता राजनैतिक परिवर्तनका बारेमा आफूले सुनेका तथा जान्नेसुन्ने व्यक्तिसँग सोधखोज गरी कविताको विषय चयन गरेकी छु ।

ड) ऐतिहासिक क्षेत्र

विगतमा घटेका कुनै घटना तथा भएका कुनै कार्यको स्मरण नै इतिहास हो । जुन कुनै व्यक्ति, स्थान र घटनासँग सम्बन्धित हुन्छ । नेपालको इतिहासमा गोरखालाई पनि एउटा ऐतिहासिक जिल्ला मानिन्छ । यहाँ गोरखा दरबार, गोरखा सङ्ग्रहालय, गोरखाको साविकको आरूपोखरी गा.वि.स. अवस्थित दरबार, यसै जिल्लाको साविकको तान्द्राङ्ग गा.वि.स. को तान्द्राङ्ग कोट, आरूघाट बजार (जुन पहिले त्रिशुली जाने प्रमुख पैदल मार्ग) त्यसैगरी साविकको जौबारी गा.वि.स.को जौबारी बजार । पृथ्वी नारायण शाहको राष्ट्र एकीकरणका कार्य, कालु पाण्डे अमरसिंह थापाको देशप्रतिको समर्पणका कुराहरू पनि इतिहासमा उल्लेख भएका छन् । उक्त ठाउँहरूको अवलोकन तथा ऐतिहासिक स्थान ओगट्न सफल व्यक्तित्वको बारेमा विभिन्न पुस्तकबाट जानकारी लिई कविताको विषयवस्तु निर्धारण गरेको छु ।

च) समसामयिक घटना

भर्खरै मात्र अनायास रूपमा घटित, आकस्मिक घटनाहरू समसामयिक घटना अन्तर्गत पर्दछ । नेपालमा हाल २०७४ फागुन २८ गते दिउँसो २ बजे घटेको अकल्पनीय घटना हो यु.एस. बंगलाको विमान दुर्घटना । यस घटनाका बारेमा विभिन्न स्रोतहरू अनलाइन खबर, पत्रपत्रिका, नेपाल टेलिभिजनले प्रसारण गरेको समाचारलाई आधार मानी समसामयिक घटना सम्बन्धी विषय छनोट गरिएको छ ।

छ) वैचारिक क्षेत्र

मानिसमा हुने सकारात्मक भाव अथवा विचार बहने क्षेत्रलाई वैचारिक क्षेत्र भनिन्छ । मानिसमा हुनुपर्ने नैतिकता आदर्श तथा विनयी भाव र केही सन्देशमूलक कुराहरू यस अन्तर्गत पर्छन् । वैचारिक क्षेत्रका रचनाहरूले समाजमा रहेका मानिसहरूलाई नैतिकता, सदाचार, ओजस्वी जस्ता गुणग्रहण गर्न मार्ग निर्देशन गर्छ । यसको उद्देश्य समाजलाई उक्त कुराहरूमा परिवर्तन गराउनु हो । नैतिक चेतनाका सन्देश छर्ने काम यसले गर्छ । समाजमा आफूले मर्यादा गर्नुपर्ने व्यक्तित्व तथा युवासर्कलले निभाउनु पर्ने भूमिकाका विषयमा केन्द्रित भई विषय छनोट गरेको छु ।

१.५.२ विश्लेषण विधि

यस सिर्जना पत्रमा छनोट गरिएका कविताहरूलाई क्षेत्र कार्यबाट निर्धारण गरिएको क्षेत्र अन्तर्गत विश्लेषण गरिएको हो । साथै विश्लेषण गरिएका कविताहरूको सङ्कलन पुस्तकालयीय कार्यबाट गरिएको छ ।

१.६ प्रतिनिधि नेपाली कवि र तिनका प्रतिनिधि कविताको विश्लेषण

प्रस्तुत सिर्जना पत्रको कवितामा व्यक्त विषयवस्तुका आधारमा प्रतिनिधि कवि र कविताको विश्लेषणमा क्षेत्र विभाजन गरी विभिन्न विषय क्षेत्र विभाजन गरी विभिन्न विषय क्षेत्र अन्तर्गत विश्लेषण गरिएको छ । कविताको भाव अनुसार प्राकृतिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, धार्मिक, वैचारिक क्षेत्र अनुसार यहाँ कविताको विश्लेषण गरिएको छ ।

१.६.१ भानुभक्त आचार्य (१८७१-१९२६)

भानुभक्त आचार्य नेपाली कविता साहित्यका आदिकवि हुन् । उनी धार्मिक, नैतिक चेतना भएका प्रखर कवि थिए । समाजलाई नैतिक आदर्शतर्फ उन्मुख गराउनु उनको ध्येय थियो । त्यसैले उनले ‘प्रश्नोत्तर’, ‘भक्तमाला’ र ‘वधू शिक्षा’ तथा अन्य थुप्रै कविताहरू रचना गरी समाजको नैतिक पक्षलाई सबल बनाउने कार्य गरे । उनले छन्दोबद्ध कविता रचना गरेका छन् । पिता धनञ्जय आचार्य र माता धर्मवती आचार्यका सुपुत्र भानुभक्त आचार्यले हजुरबुबा श्रीकृष्ण आचार्यबाट प्रारम्भिक शिक्षा प्राप्त गरी आफ्नो सफल व्यक्तित्वको जग बसालेको पाइन्छ । उनले ती रचना मात्र नभई धार्मिक तथा आध्यात्मिक क्षेत्रमा आधारित भइ रामभक्तिको वर्णन भएको रामायणको रचना गरे । उनका अनेकौँ रचना मध्ये ‘प्रश्नोत्तर’ कवितको सामाजिक तथा वैचारिक क्षेत्रका आधारमा विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

१.६.१.१ ‘प्रश्नोत्तर’ कविताको विश्लेषण

प्रस्तुत सिर्जना पत्र अन्तर्गत भानुभक्त आचार्यको उपदेशात्मक कविता ‘प्रश्नोत्तर’ को सामाजिक र वैचारिक क्षेत्रका आधारमा विश्लेषण गरिन्छ ।

क) सामाजिक क्षेत्र

‘प्रश्नोत्तर’ कविता कवि भानुभक्त आचार्यको सामाजिक रूपमा उपदेशात्मक भाव प्रदान गर्ने एक प्रमुख फुटकर कविता हो । यस कवितामा कविले समाजमा हुने गरेका हरेक थरिका मानिसहरूको क्रियाकलाप तथा विधि व्यवहारलाई यसका माध्यमबाट आफ्ना गहकिला भाव व्यक्त गरेका छन् । कवितामा व्यक्त भाव निम्न कवितांशले प्रस्ट्याउँछ ।

दरिद्र नाउँ नरमा छ कस्को ?

विशाल तृष्णा घरमा छ जसको ।

कुन् हो धनी सब् नरले कह्याको ?

सन्तोषले जो छ खुशी रह्याको (आचार्य, २०४५, पृ. ३)

उल्लेखित कविताले मानिसको स्वभावको बारेमा प्रश्न गरेका छन् । कसलाई दरिद्र भन्ने भनेर सोधिएको प्रश्नोत्तरमा भनिएको छ, जुन मानिसमा लोभले भरिभराएको छ, उसकै नाम हो दरिद्र । धनी कस्तालाई भन्ने हो भन्ने उत्तरमा कविले असाध्यै मार्मिक ढङ्गले चित्तबुझ्दो उत्तर दिएका छन्, जो मानिस सधैं मनमा सन्तोष लिइ खुशी रहन सक्छ, त्यो नै धनी हो । उक्त कवितामा कविले अरू पनि थुप्रै प्रश्नोत्तरको सवाल गरेका छन् । जुन व्यक्ति उद्यमै नगरी आफ्नो समय खेर फाल्छ, त्यो व्यक्ति ज्यूँदै मरेको सरह हुन्छ । साथै हाम्रो जीवनमा जसले हितकर उपदेश दिन्छ, त्यो नै गुरु हो । त्यस्तै कविले भनेका छन् जुन व्यक्ति समाजमा परोपकारी छ, त्यस व्यक्ति नै प्रशंसाको लायक हुन्छ । कुन चीज राम्रो हो ? त्यो विचार गरेर मात्र लिनुपर्छ । कुनै बेला पनि हामी पाप हुने काममा अगाडि सर्नु हुँदैन । यसरी आदिकवि भानुभक्त आचार्यले लोककल्याणकारी कुरा आफ्नो ‘प्रश्नोत्तर’ कविताका माध्यमबाट सामाजिक रूपमा व्यक्त गरेका छन् ।

ख) वैचारिक क्षेत्र

‘प्रश्नोत्तर’ कवितामा आदिकविले समाजमा हित हुने र समाजलाई नैतिक चेतनातर्फ उन्मुख गराइ समाज परिवर्तन हुने किसिमले आफ्ना विचार प्रस्फुटन गरेका छन् । यसमा उनले विद्याको महत्त्वको बारेमा पनि जोड दिएका छन् । प्रस्तुत कवितांशले विद्याको महत्त्व झल्काएको छ ।

शोभायमान भई बस्छ सभा विषे को ?

सबको प्रसन्न मन गर्दछ शास्त्रले जो ।

मातासरी सुख दिन्या कुन चिज् छ जान्नु ?

विद्यै छ त्यस्तो अरू कौन खोज्नु ? (आचार्य, १९४५, पृ. २५)

उल्लेखित कविताले विद्याको मर्मलाई दर्शाएको छ । जसले विद्या आर्जन गरेको छ त्यो नै लोकमा शोभा बढाउने खालको हुन्छ । त्यसैले नै अरूलाई प्रसन्न तुल्याउन सक्छ । आमाको जस्तो वात्सल्य दिने र आमाले जस्तो सुख दिने चीज अरू कुनै नभई विद्या नै हो । त्यसै गरी कविले अरू अंशमा भनेका छन् । विद्या नै जगत्को गहना हो । प्राणीको हितकर चीज भनेको सत्य हो । उनले भनेका छन् विद्या जति खर्च गरे पनि सकिँदैन, भन् भन् बढ्दै जान्छ । साथै हामीले डराएर गर्न नहुने काम भनेको लोकमा हुने बदनामी र घटिया काम हो ।

यसरी भानुभक्तले प्रश्नोत्तर कविताका माध्यमबाट सामाजिक र वैचारिक कुरा अधि सारेर आदर्श समाज निर्माण गर्न प्रेरित गरेका छन् ।

१.६.२ लेखनाथ पौडेल (१९४१-२०२२)

कविशिरोमणि लेखनाथ पौडेल नीति चेतना भएका कवि हुन् । उनले प्रायः छन्दमा कविता लेखेका छन् । उनले नेपाली साहित्य भण्डारमा थुप्रै अनमोल कृतिहरू उपहार छोडेका छन् । कास्कीको अर्घौँ अर्चले भन्ने ठाउँमा जन्मिएका कवि हुन् । उनले नेपालको सामाजिक तथा सांस्कृतिक परिवेश र सुन्दर प्रकृतिको चित्रण गर्दै ओजपूर्ण कविता रचेका छन् । मानवतावाद र प्राचीनताप्रति मोह राख्दै उनले आफ्ना रचनाहरूमा अर्थपूर्ण अलंकार प्रयोग गरेका छन् । उनको साहित्यतर्फको योगदानलाई मध्यनजर राखी राष्ट्रले कवि शिरोमणि पदले विभूषित गर्‍यो । लेखनाथले कविता र नाटक क्षेत्रमा कलम चलाएका छन् । ‘ऋतु विचार’, ‘बुद्धिविनोद’, ‘सत्यकलि संवाद’, ‘भर्तिहरि निर्वेद’, ‘तरुण तपसी’, ‘लालित्य भाग १ र २’ उनका प्रमुख कृति हुन् । उनका उत्कृष्ट पद्यरचना मध्ये सत्य सन्देश पनि एउटा हो । यसमा उनले जीवनका कटु सत्यको मार्मिक सन्देश प्रस्तुत गरेका छन् ।

१.६.२.१ सत्य सन्देश कविताको विश्लेषण

कविशिरोमणि लेखनाथ पौडेलको जीवनोपयोगी कविता सत्य सन्देशलाई प्राकृतिक र वैचारिक क्षेत्रका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ :-

क) प्राकृतिक क्षेत्र

प्रस्तुत सत्य सन्देश कवितामा कविले विभिन्न प्राकृतिक वस्तुसँग मानिसका सोचलाई तुलना गरेका छन् । कविले मानिसको दृष्टिलाई स्वच्छ निर्मल, पानीको धारो, सूर्य, शरद ऋतुको चन्द्रमा, कैलाश पर्वत, समुन्द्र, पहाड पखेरासँग दाँजेका छन् । प्रस्तुत कविताका अंशले उक्त कुरालाई प्रस्ट्याउँछ ।

कालो मन्दाकिनीको जन, जलनिधिका मोतिको ज्योति कालो,
कालो सौदामिनीको चहक, सब शरच्चन्द्रको कान्ति कालो ।
कैलाश श्रेणी कालो, झलमल गरने सूर्यको बिम्ब कालो,
यो सारा सृष्टि कालो, मनबिच छ भने दम्भ दुर्भाव कालो ॥

(पौड्याल, २०२२, पृ. ५२)

उल्लेखित कवितांशले मानिसका हेराइले प्रकृति तथा स्वजनमा नकारात्मक प्रभाव पार्छ भन्ने बुझिन्छ । उक्त हरफमा कविले भनेका छन्, यदि मानिसको दृष्टि दोषी छ भने सङ्गो पानीको धारो समुद्रको मोती भै टल्कने पानी कालो देख्छ । त्यस्तै बिजुलीको चहक, सूर्यको उज्यालो किरण, शरद ऋतुको चन्द्रमाको उज्यालोमा पनि उसले अन्धकार नै देख्छ । माता, पिता, गुरुको वचन दोषी हुन्छ, पत्नीको पवित्र प्रेम पनि दोषी हुन्छ । वेदका अमृत वाक्य पनि दोषी ठहरिन्छ । मानिसका मनमा दुर्भाव छन् भने यस्ता सबै चीजमा खोट देखिन्छ । प्राकृतिक वस्तुसँग तुलना गरेर कविले मानव जगतका कटुतालाई यसरी प्रस्ट्याएका छन् ।

ख) वैचारिक क्षेत्र

प्रस्तुत 'सत्य सन्देश' कवितामा कविले मानिसको सोचाइमा दुर्भाव छैन भने उसले अभावमा पनि सन्तोष भेट्छ, चारैतिर उज्यालो देख्छ, भन्ने कुरा निम्न कवितांशबाट प्रष्टिन्छ ।

थोत्रो पाटी उज्यालो मलिन तृणकुटी, कन्दरा भन उज्यालो
भिक्षा भारी उज्यालो, अझ घन वनको सागसिस्नु उज्यालो ।
फ्याङ्लो गुन्द्री उज्यालो, वरपर घुम्दा जीर्ण कन्था उज्यालो
तृष्णाको तुच्छ जालो मनबिच नभए जो मिल्यो सो उज्यालो ॥

(पौड्याल, २०२२, पेज ५२)

उल्लेखित कवितांशले मानिसका असल विचारका कुरालाई उद्घृत गरेको छ । आफ्ना मनभित्रका दुर्भावलाई हटाएर यदि मानिसले सन्तुष्टीको छहारीमा आफूलाई राख्न सक्छ भने पहाडको एकदम कुना कुना र थोत्रो पाटीमा पनि उसले कान्ति भेट्छ । साग सिस्नु खाए पनि मनमा सन्तोष मिल्छ । मत्ता, हात्ती ह्वेल माछा पनि हलुङ्गो लाग्छ । पानी जहाज र रेलगाडी पनि हलुङ्गो महशुस हुन्छ । आफ्ना मनमा भएका लोभलाई पर्गेल्न सक्छ भने यो सारा संसारै हलुङ्गो हुन्छ ।

यसरी लेखनाथ पौडेलले 'सत्य सन्देश' कवितामा प्रकृतिका दिव्य वस्तुसँग मानिसका तिस्रनालाई दाँजेर सन्देश छरेका छन् ।

१.६.३ महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा (१९६६-२०१६)

'महाकवि' को उपाधिले सम्मानित लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, नेपाली साहित्यका धरोहर व्यक्तित्व हुन् । पिता तिलमाधव देवकोटा र माता अमरराज्यलक्ष्मीको कोखबाट जन्मिएका देवकोटाले नेपाली साहित्यको क्षेत्रमा अतुलनीय योगदान पुऱ्याएका छन् । उनी मानवतावादी तथा स्वच्छन्दतावादी धार बोकेर आफ्ना कृति रचना गर्ने महान व्यक्ति हुन् । उनले थुप्रै कृतिहरूमा मानवताको वकालत गरेको पाइन्छ । 'यात्री' भन्ने फुटकर कवितामा उनले ढुँगाको मूर्ति पूज्दै ईश्वरको खोजीमा भौँतारिँदै हिँडेका मानव समुदायलाई दुःखी दरिद्रीको

सेवा गर ईश्वर त्यहीं भेटिन्छन् भनेका छन् । उनका अन्य कृतिहरू: पुतली, सुनको बिहान, भिखारी उनका कविता सङ्ग्रह हुन् भने मुनामदन, लुनी, कुञ्जिनी, महेन्द्र आदि उनका खण्डकाव्य हुन् । शाकुन्तला, सुलोचना, प्रमिथस, पृथ्वीराज चौहान, महाराणा प्रताप उनका महाकाव्य हुन् । लक्ष्मी प्रसाद देवकोटाले आफ्नो जीवनकालमा १० वर्षको बाल्यावस्था देखि ५० वर्षको उमेरसम्म आफ्नो साहित्यिक यात्रालाई निरन्तरता दिइरहे । उनले नेपाली साहित्यमा स्वच्छन्दतावादी धारालाई नवीनतम् आयामका रूपमा भित्र्याए ।

१.६.३.१ भिखारी कविताको विश्लेषण

प्रस्तुत सिर्जना पत्रमा मानवतावादी कवि लक्ष्मी प्रसाद देवकोटाको 'भिखारी' कवितालाई सामाजिक र धार्मिक क्षेत्रका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

क) सामाजिक क्षेत्र

समाजमा हरेक किसिमका विसङ्गति तथा धनी र गरिब बीचको असमानता पाउन सकिन्छ । प्रस्तुत 'भिखारी' कवितामा महाकवि देवकोटाले धनी र गरिब बीचको असमानतालाई बेजोड व्यङ्ग्य गरेका छन् । यसमा कविले एउटा भिखारीलाई कवितामा दयनीय र कारुणिक पात्रका रूपमा उभ्याएका छन् । उसको अवस्था देख्दै दया लाग्दो र टिठलाग्दो रूपमा प्रस्तुत्याएका छन् । भुत्रा लुगा लगाएको पेटमा चारा हाल्न नसकेर घर घर डुल्दै हिँडेको उक्त माग्नेले एक मुठी चामलको याचना गरेको छ । ऊ पुस माघको ठण्डीमा लुगलुग काँप्दै डुलिरहेको देखिन्छ । उसको लक्ष्य भने कै एक मुठी चामल माग्नु हो । यस कवितामा कवि समाजमा विद्यमान धनी र गरिब बीचको असमानतालाई निमिट्यान्न पार्न समाजसँग आग्रह गरेका छन् । आफ्नै बन्धु बान्धवमा पनि कोही महलमा बसेर चौरासी व्यञ्जन खान सक्ने औकातका छन् भने कोही भुत्रे भाम्रे भई भिख माग्दै हिँड्नुपर्ने अवस्था छ । निम्न कवितांशले उनका ती कुराहरू झल्काउँछ ।

मानिससँगमा मानिसको यो

अन्तर्दिलको रोदन !

भाइहरूसँग भिक्षाको यो

मुठी दयाको याचना !

घाम-उज्यालो आँगन यो

एक अँध्यारो अवलोकन ।

गुलाबहरूको हाँसोबीच यो

एक उन्യौको रोदन । (देवकोटा, २०१०, पेज ३)

उल्लेखित उक्त हरफले भाइ, भाइको तथा मानव मानवको सम्बन्धलाई तुलना गरेका छन् । घाम उज्यालो आँगन यो भन्नुको तात्पर्य धनीको घरमा उज्यालो छाएको भन्ने बुझिन्छ भने एक अँध्यारो अवलोकन भन्नुको अर्थ धनीका घरमा माग्ने आफ्नो अभिलाष पूर्ण गर्न पुग्नु भनिएको हो । त्यसैगरी गुलाबको हाँसो भनी धनी वर्गलाई भनिएको हो भने उन्यौको रोदन भनेर माग्ने वा गरिबलाई संज्ञा गरिएको हो ।

ख) धार्मिक क्षेत्र

प्रस्तुत भिखारी कवितामा महाकवि देवकोटाले भिखारी एउटा ईश्वरकै स्वरूप हो भनी मानेका छन् । प्रस्तुत कवितांशले उक्त कुरा प्रस्ट्याउँछ ।

बुद्ध देवको नजर अगाडि

यही भिखारी आएथ्यो ।

मूर्ति यिनैमा, शब्द यिनैमा

मुटुको शूल कराएथ्यो ।

महान् दयाको सागर ठूलो

शब्द यिनैमा लहराएथ्यो

भेष यसैले बलिको सेखी

पवित्र पारी निठुराएथ्यो (देवकोटा, २०१०, पेज ३)

उल्लेखित उक्त अंशले माग्नेमा पनि ईश्वरको स्वरूप भएको कुरा व्यक्त गरेका छन् । घाउ खटिराले ग्रसित एक भिक्षुलाई बुद्धले स्याहार गरेर निको बनाएको कुरा कविताका माध्यमबाट उल्लेख भएको छ । साथै बली राजालाई पनि एक माग्नेले आफ्नो

ईश्वरीय स्वरूप देखाएर बली राजाको घमण्ड तोडिएको कुरा उक्त अंशले व्यक्त गरेको छ ।
माग्ने भनेको ईश्वर कै अंश हो । उसको अन्तरआत्मालाई बुझ्नु नै ईश्वर मान्नु हो ।
दुःखीहरूको आत्मा चिन्नु नै ईश्वर चिन्नु हो । उनीहरूलाई तिरष्कार होइन, स्नेह, करुणा
खन्याउन जान्नुपर्छ, त्यो नै मानवको मुख्य धर्म हो भनेर देवकोटाले सकल मानव जगत्लाई
आह्वान गरेका छन् ।

१.६.४ माधवप्रसाद घिमिरे (वि.सं. १९७६)

राष्ट्रकवि माधवप्रसाद घिमिरे पनि नेपाली साहित्यका मेरूदण्ड हुन् । उनले आफ्ना
साहित्यिक प्रतिभाले नेपाली साहित्यलाई हराभरा बनाएका छन् । उनी आफ्नो कलासँगै
राष्ट्र सेवामा समर्पित भएका थिए । उनी नेपाली भाषा प्रकाशनी समितिका जागिरे,
गोरखापत्रको सहायक सम्पादक र प्रज्ञा प्रतिष्ठानका कुलपतिसम्म भए । उनले राष्ट्रप्रेमी,
प्रकृतिप्रेमी, संस्कृतिप्रेमी, माया प्रेम, वीरता र करुणापक्षमा आवद्ध भइ आफ्ना रचनालाई
हामी माझ ल्याएका छन् । उनका महत्त्वपूर्ण कृतिहरू *गौरी*, *राजेश्वरी*, *राष्ट्रनिर्माता*, *पापिनी*
आमा, *किन्नरकिन्नरी*, *शकुन्तला*, *मालतीमङ्गले* आदि हुन् । जस मध्ये *गौरी* शोककाव्य हो ।
उनले आफ्नी धर्मपत्नी गौरीको देहावसान पछि उक्त शोककाव्य भाव विह्वल बनी लेखेका
छन् । उनको कृतिमा कतै नेपालको मनोरम प्रकृतिको चित्रण पाइन्छ भने कतै देशप्रेमको
भावना पाइन्छ । उनका फुटकर कविता मध्ये वैशाख प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक विशेषता
भक्तिएको एउटा महत्त्वपूर्ण कविता हो । उनको यस कवितामा वसन्त ऋतुको वर्णन
गरिएको छ ।

१.६.४.१ वैशाख कविताको विश्लेषण

राष्ट्रकवि माधव प्रसाद घिमिरेको 'वैशाख' कवितालाई प्राकृतिक र सांस्कृतिक क्षेत्रका
आधारमा विश्लेषण गरिन्छ ।

क) सांस्कृतिक क्षेत्र

प्रस्तुत 'वैशाख' कवितामा कविले नेपालको सांस्कृतिक पक्षलाई समेटेका छन् ।
नेपालका जातजातिको विशेषतालाई पनि प्रस्ट्याएको छ । जस्तै: भोटेनी, गुर्सिनी, नेवानी

जनसमुदायलाई समेटिएको छ । उनीहरूले गुराँस, बुकीफूल आफ्नो चुलोमा सिउरिएर नेपाली संस्कृतिको पहिचान गराएको कुरा कवितामा उल्लेख गरेका छन् । निम्नलिखित कवितांशले उक्त कुरालाई प्रस्ट पारेको छ ।

लाउँ कानैतिर भनि टिपिन् गुर्सिनीले गुराँस

नेवानीले मधुसुमनले जेलिदइन् केशपाश ।

भोटेनीले मगमग बुकीफूल बाँधिन् तुनामा

क्वैली बोल्यो वनवन नयाँ प्रितिको सम्भनामा । (घिमिरे, २०७२, पृ. ५५)

उल्लेखित उक्त अंशले नेपालका जातजाति अनुसारको संस्कृतिको पनि परिचय दिन खोजिएको छ ।

ख) प्राकृतिक क्षेत्र

राष्ट्रकवि घिमिरे प्रकृतिप्रेमी कवि हुन् । उनले रचना गरेका वैशाख कवितामा वसन्त ऋतुको वर्णन गरिएको छ । वसन्तले नौलो बिहान डाक्छ । शिखो भएका वृक्षहरूमा नयाँ पल्लव आइ कलाकारको कलाकृतिमा जस्तै रौनक ल्याउँछ । पुष्पपुञ्जहरूमा मौरीहरू भुम्मिइ आफ्नो उद्देश्य पूरा गर्न सफल हुन्छन् । कोइलीले कुहुकुहु भनी सुरिलो भाका हाल्दा विरहमा छट्पटाएका मानव पनि आल्हादित् हुन्छन् । चारैतिर हरितकणको बास हुन्छ । प्रकृतिको यस्तो अनुपम दृश्य देखेर यहीँ हराउँ जस्तो लाग्छ । यहीँ बिलाउँ जस्तो लाग्छ । कविले अझै पनि आफूले नेपालीको दिल छुन नसकेको कुरा पनि यसमा औल्याएका छन् । उनले ती कुराहरूलाई आफ्ना कविताका माध्यमबाट यसरी प्रस्ट पारेका छन् ।

आए पाखा वन चहुरमा फूल लाखौँ पलाई

को भन्देला सकल यिनको नाम मीठो मलाई,

मेरै धौलागिरी शिखरमा छैन मैले पुगेको

नेपालीको दिल छुन अझै छैन मैले सकेको । (घिमिरे, २०७२, पृ. ५५)

उल्लिखित उक्त हरफले कविको मनमा स्वदेशको उन्नतिमा असन्तुष्टि भएको प्रस्ट पारेको छ । उनी स्वयं धौलागिरी शिखरमा पुग्न नसकेको तथा नेपाली दिल छुन नसकेको जस्ता कुराहरू व्यक्त गरेका छन् । वसन्तले माइती देश छाडेर गए पछि गृष्मको चर्को

घामको आगमन हुन्छ । जसले कुसुमहरूको सुन्दरतालाई खल्बल्याउने काम गर्छ भनी आफ्ना गुम्सिएका भाव व्यक्त गरेका छन् । यसरी कविले वसन्त ऋतुको गुणगान उल्लासका साथ गाएर आफ्नो रचनालाई सफल तुल्याएका छन् ।

१.६.५ सिद्धिचरण श्रेष्ठ (१९६९-२०४९)

नेपाली साहित्य संसारमा सिद्धिचरण श्रेष्ठ 'युगकवि' का रूपमा प्रख्यात छन् । आफू बाँचेका युगका पीडा र मर्मलाई उनले ज्यादै सशक्त ढङ्गमा व्यक्त गरेका छन् । उनका कवितामा प्रकृतिप्रेम, मातृभूमिप्रतिको सद्भाव साथै क्रान्तिकारी भावना व्यक्त भएको पाइन्छ । यसका साथै अटल देशभक्तिको भावना र समाजका दीनदुःखी तथा गरिबहरूप्रतिको प्रेम पनि उनका कवितामा पाइन्छ । उनी देशभक्ति र मातृभूमिमा समर्पित व्यक्त हुन् भन्ने कुरा उनको 'मेरो प्यारो ओखलढुङ्गा' भन्ने रचनाबाट स्वतःस्फूर्त रूपमा प्रष्टिन्छ । उनका कृतिहरूमा पाइने युग बोधले हामीलाई हाम्रो सामाजिक स्थितिप्रति सचेत गराउँछ । उनका कृतिहरूमा *उर्वशी, कोपिला, मेरो प्रतिविम्ब, कुहिरो र घाम, तिरमिर तारा*, बाँचिरहेको आवाज आदि प्रसिद्ध छन् । उनका कविताहरूमा मेरो प्यारो ओखलढुङ्गा मेरो प्रतिविम्ब आदि लोकप्रिय छन् । उनको 'वसन्त' कवितामा प्रकृतिको मनमोहक चित्रण गरिएको छ ।

१.६.५.१ 'वसन्त' कविताको विश्लेषण

युगकवि सिद्धिचरण श्रेष्ठको 'वसन्त' कवितालाई प्राकृतिक क्षेत्रमा आधारमा वर्णन गरिन्छ ।

क) प्राकृतिक क्षेत्र

प्रस्तुत 'वसन्त' कविता सिद्धिचरण श्रेष्ठको प्राकृतिक चर्चा गरिएको कविता हो । यसमा उनले मानव जीवनलाई पनि त्यससँग सम्बन्धित भएको कुरा झल्काएका छन् । वसन्त ऋतुले मानव मनलाई आकर्षण गरी छक्क पादैँ मख्ख पादैँ हामी सामु हाजिर भएको कुरा कविताका माध्यमबाट व्यक्त गरेका छन् । यस रचनामा उनले वसन्त ऋतुले प्रकृतिलाई मात्र स्वागत गरेको छैन, सकल मानव जगतलाई हर्षोल्लास थप्ने कार्य गरेको छ । उनका निम्न लिखित हरफमा वसन्त ऋतुको चर्चा गरेको पाइन्छ ।

नवीनता नाच्छे, पुष्पपुञ्जमा
कुहुकुहु कोकिल बोल्छ, कुञ्जमा
प्रमोदले हत्तल पाछे शीतल,
वसन्त मेरै हितमा छ तत्पर । (श्रेष्ठ, १९९२, पेज १)

उक्त हरफले वृक्षहरूमा नवीनतम छाएको कुरा प्रस्ट पारेको छ । पुष्पहरूमा जवानी भरिएको छ, कोइलीले आफ्नो सुमधुर भाका फिरेको कुरा उल्लेख गरेका छन् । यो विशाल विश्वमा नै चमत्कारिता ल्याएको छ । यस्तो प्रकृतिलाई नै सजाउन सक्ने क्षमता भएको यस ऋतुले मानव जगतको पनि स्वागत गरिरहेको छ ।

यस कवितामा मानव र प्रकृति बीच घनिष्ट सम्बन्ध देखाइएको छ । जसरी वसन्तले प्रकृतिलाई सजाएर मानव मनलाई जित्न सकेको छ, त्यसरी नै हामी मानव पनि अरूको मन जित्ने र अरूको हित हुने काममा तत्पर हुनुपर्छ । अरूको भलाइमा लाग्नुपर्छ भन्ने जस्ता सन्देशमूलक कुरा पनि यस कविताले प्रस्ट्याएको छ ।

१.७ प्रस्तुत सिर्जनामा सङ्ग्रहीत कविताहरूको विश्लेषण

१.७.१ परिचय

प्रस्तुत सिर्जनापत्रमा समावेश गरिएका कविताहरू क्षेत्रगत रूपमा विभक्त छन् । कवितामा उल्लेखित कुराहरूलाई विविध क्षेत्रमा विभाजन गरी यी कविताहरूले विभिन्न क्षेत्रको पहिचान दिन सफल भएको छ । समाजमा विद्यमान हरेक कुराहरूलाई आफ्नो रचनाको माध्यमबाट व्यक्त गरिएको छ । यसबाट समाजमा रहेका सबै क्षेत्रका कुराहरूलाई खुलस्त पारिएको छ । समाज तथा समुदायमा केही प्रेरणा थप्न टेवा पुग्छ कि भन्ने सोचका साथ कविता सङ्कलित गरी **प्रेरणाका बिम्बहरू** कविता सङ्ग्रह तयार गरिएको छ ।

प्रस्तुत सिर्जनापत्रमा प्राकृतिक क्षेत्र, सामाजिक क्षेत्र, सांस्कृतिक तथा धार्मिक क्षेत्र, राजनैतिक क्षेत्र, ऐतिहासिक क्षेत्र, समसामयिक घटना तथा वैचारिक क्षेत्रलाई समेटिएको छ । यस अन्तर्गत २३ वटा कविता समावेश गरिएको छ । विषयवस्तु तथा भावका दृष्टिले केही परिवर्तनकारी भाव झल्किएको पाइन्छ । प्रस्तुत सिर्जना पत्रमा २४ वटा कविताहरूलाई छुट्टाछुट्टै अनुच्छेदमा क्रमशः विश्लेषण गरेर देखाउन सकिन्छ ।

१.७.२ सामाजिक क्षेत्र

सामाजिक क्षेत्र अन्तर्गतका कविताहरू यसप्रकार छन् :

१.७.२.१ कसलाई पो मन पर्छ र ?

प्रस्तुत सिर्जनापत्रमा समावेश गरिएको 'कसलाई पो मन पर्छ र ?' कविता सामाजिक क्षेत्रमा आधारित कविता हो । यस कवितामा समाजमा भएका विकृतिलाई समेटिएको छ । सामाजिक रूपमा हुने गरेका विकृति कसैलाई पनि मन पर्दैन भन्ने विषयलाई यसमा केन्द्रीकरण गरिएको छ । हत्या, हिंसा, अशान्ति, मदिरा सेवन गर्नु नकाम हो । त्यस्तै पश्चिमी सभ्यतालाई अँगालेर आफ्नो पन त्याग्नु राम्रो होइन । माता, पिता र गुरुको अपमान गरी मर्यादा पालन भंग गरेको पनि कसलाई मन पर्छ र भनी आफ्ना भाव व्यक्त गरिएको छ । हामी मानव भएर मानव धर्म पूर्ण गर्ने हो भने विकृति हटाउनु पर्छ भन्ने सन्देश दिइएको छ ।

१.७.२.३ किन बुझ्दैनौ दुनियाँ ?

'किन बुझ्दैनौ दुनियाँ' कवितामा समाजमा भइरहेका बालशोषणको बारेमा उल्लेख गरिएको छ । हाम्रो देशमा ठूला ठूला व्यवसाय सञ्चालन गरिएका ठाउँ, यातायात, धनीमानीका घरमा विशेषत बाल श्रमिक प्रशस्तै भेटिन्छन् । उनीहरूलाई थोरै पैसामा धेरै काम लगाउने प्रवृत्ति पनि पाइन्छन् । उनीहरूको शरीरले नधानेको काम लगाउने, काम गर्न नसकेमा चरम यातना दिएका घटनाहरू पनि बारम्बार सुनिरहनुपर्छ । बालअधिकारका बारेमा जति सुकै कानुन बने तापनि त्यो व्यवहारमा लागू हुन सकेको छैन । त्यो कागजमा नै सीमित भइ रहेको छ । यदि यस्तो सामाजिक अपराधलाई ध्यान नदिने हो भने देशले नै भविष्यमा ठूलो क्षति व्यहोर्नु पर्नेछ । अतः सबैले लागीपरेर यस्ता बाल श्रमिकलाई छुटकारा दिलाई शिक्षाको उज्यालो घाममा समाहित गर्नु पर्छ भन्ने सन्देश दिएको छ ।

१.७.२.४ कसले दिन्छ न्याय ?

सामाजिक क्षेत्रमा आधारित प्रस्तुत कविता समाजमा जरो गाडेर बसेको दाइजो प्रथा जस्तो कुप्रथाका बारेमा 'कसले दिन्छ न्याय ?' भन्ने शीर्षकमा यो कविता रचना गरिएको छ । नारी सिर्जनाका खानी हुन् । उनी पहिले छोरी त बिहे पश्चात् बुहारी हुन पुगिन्छन् । वंश कायमका लागि गरिने सामाजिक परम्परा विवाह हो । नेपालका कतिपय स्थान अझै पनि दाइजो ग्रसित छ । छोरीको बिहेको लागि बाबुआमाले आफ्नो जग्गा जमिन खर्चेर दाइजो दिँदा पनि केटा पक्षकालाई चित्त नबुझी राक्षसी स्वभाव देखाएका हरेक घटना सुन्नमा आउँछन् । ती चेलीहरूलाई निर्ममताका साथ हत्या समेत गर्न पछि पर्दैनन् । यो एउटा सामाजिक अपराध हो । यसले समाजको मान प्रतिष्ठामा आँच पुऱ्याउँदा देशको संविधानमा भए पनि सामाजिक विधि व्यवहारमा त्यसको पालना हुन सकेको छैन । यस्ता राक्षसी प्रवृत्तिले महिलाहरू अन्यायको जाँतोमा पिँधिइरहेका छन् । यदि देशलाई समुन्नत बनाउनु छ भने यस्ता कुप्रथाको अन्त्य गर्ने र दोषीलाई दण्ड दिनुपर्छ भन्ने भाव प्रस्तुत कविताले व्यक्त गरेको छ ।

१.७.२.५ नारी तिमी आदर्श बन है ।

प्रस्तुत सिर्जनापत्रको चौथो कविताको रूपमा रहेको नारी तिमी आदर्श बन है ! भन्ने शीर्षकले सम्पूर्ण नारी जगत्लाई नैतिकवान बन्न प्रेरित गरेको छ । समाजमा कतिपय स्थानमा विसङ्गति फेला पर्छन् । त्यस्तै विसङ्गतिलाई चिदै आदर्श बन्न, नारीलाई आग्रह गरिएको छ । नारी एक सृष्टिकर्ता हुन् । एउटा गृहको जिम्मेवारी पूरा गर्न उनको दायित्व हुन्छ । कतै कतै नारीको सानो भूलले पनि एउटा सुन्दर बगैँचा नाश भएको हुन्छ । कवितामा उल्लेखित देवीहरू शक्तिका पीठ हुन् । उनीहरू शक्तिको अगाडि शास्त्रमा भनिएका दैत्य, दानवहरूको पनि केही जोर चलेको देखिँदैन । उनीहरूको दुष्ट भएकै कारण देवीका हातबाट उनीहरूको संहार भएको छ । नारीमा शक्ति हुन्छ भन्ने कुरा यसैबाट प्रष्टिन्छ । त्यसैले नारीले आफ्नो मर्यादालाई पालन गर्नुपर्छ । आफू सही हुनासाथ परिवारका सबै सदस्य सद्गुणी बन्छन् । भानुभक्तले बधू शिक्षामा पनि नारीलाई आदर्श बन्न प्रेरित गरेका छन् ।

१.७.२.६ म विद्यार्थी

सामाजिक क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने प्रस्तुत 'म विद्यार्थी' भन्ने कवितामा एउटा विद्यार्थीले आफू कस्तो बन्नु पर्छ भन्ने बारेमा केही चर्चा गरिएको छ । उक्त कवितामा एउटा सानो बालकले क, ख, एक, दुइ, भनी आफ्नो तोते बोलीले पढ्ने प्रयास गर्दै लक्ष्यसम्म पुग्ने कुरो प्रस्तुत गरिएको छ । उसले आफ्नो गुरुको पिय पात्र बन्ने मीठो सपना बोकेको छ र शिक्षा रूपि बत्ती बालेर देशलाई नै फलमल्ल पार्ने विचार पोखेको छ । विद्यार्थीको महत्त्वपूर्ण गहना अनुशासनको पालना गरी आफ्नो काम कर्तव्यलाई शिरोधार्य गरी अगाडि बढ्ने कुरा पनि म विद्यार्थी भै पूरा गर्छु र यो दिललाई अमृतरूपि शिक्षाले भर्यु भनि कविताका माध्यमबाट प्रस्ट पारिएको छ ।

आफू पनि राम्रो बन्छु अनि साना साना भाइ बहिनीहरूलाई पनि असल बन्न मार्ग निर्देशन गर्छु भनी म विद्यार्थी पात्रले कविताका माध्यमबाट आफ्नो भाव प्रस्तुत गरेको छ । साथै असल बन्ने दायित्व पनि म जस्ता विद्यार्थी कै काँधमा आउँछ, यसमा म दत्तचित्त भइ लाग्छु भनि यस कविताका माध्यमबाट प्रस्ट पारिएको छ । भविष्यमा आकाशका तारासरी बनेर प्रकाश छरी देशलाई नै चम्काउँछु र हरपल यस्तै उन्नति प्रगतिमा रमाउँछु भनी म विद्यार्थी भन्ने कविताका माध्यमबाट एउटा विद्यार्थीको लगनशीलता, कर्तव्यपालन आफ्नो जीवनको उज्ज्वल भविष्य निर्माण गर्नु अनुशासनको पालना गर्नु र भावी पुस्तालाई पनि सही मार्गनिर्देश गर्नु जस्ता कुराहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.७.३ प्राकृतिक क्षेत्र

प्राकृतिक क्षेत्रअन्तर्गतका कविताहरू यसप्रकार छन् :-

१.७.३.१ आयो वसन्त उमङ्ग छर्दै

प्रस्तुत कवितामा प्रकृतिको मनोहर दृश्य गरिएको छ । ६ वटा ऋतुमध्ये प्रकृतिलाई सुसज्जित गर्न सक्ने ऋतु वसन्त हो । वसन्त ऋतुमा तृणदेखि वृक्ष सम्म नयाँपन आउँछ । शिशिर ऋतुमा उराठ लाग्दा बनेका द्रुममा नयाँ पल्लव आई कल्कलाउँदो जवानीमा उन्मुख हुन्छ । कोइलीको सुमधुर भाकाले रनवन लेकवेसी गुञ्जायमान हुन्छन् । अरुण रंग बोकेको

गुराँसले पाखा पखेरा रातै तुल्याउँछ । यस्तो प्राकृतिक सुन्दरताले मानव मनलाई प्रफुलित बनाउँछ । साथै यस कवितामा मानवलाई पनि वसन्त जस्तै चमत्कारी बन्न अभिप्रेरणा दिइएको छ । वसन्तले जस्तै हामीहरूले पनि उन्नति पथमा लम्कनुपर्छ । यसले जहिले पनि हाम्रो हितमा साथ दिन्छ राम्रो कामका लागि अधि बढ्न उत्प्रेरित गरेको छ ।

१.७.३.२ बूढीगण्डकी

प्रस्तुत कवितामा उल्लेखित बूढीगण्डकी नदी प्रकृतिको एउटा अनुपम उपहार हो । गोरखा जिल्लाको उत्तरी क्षेत्रको गणेश हिमाल यसको उद्गम स्थल हो । यसको पुरानो नाम यशोधरा हो । बूढी गण्डकी चिनको सिमाना छेकम्पार, सिर्विवास हुँदै आरूघाट भरेको छ । यसको चिसो, निर्मल र पवित्र जले गर्दा सबैलाई आनन्दित पारेको छ । राष्ट्रकै गौरव मानिएको १२०० मेगावाटको विद्युत उत्पादन क्षमता यसैबाट गरिने भएको छ । जुन कार्यले सफलता पायो भने एशियाकै नाम चलेको विद्युत उत्पादन स्थल कहलिने छ । कयौँ उर्वर भूमि डुबानमा परेता पनि राज्यलाई ठूलो लाभ हुने भएकोले कवितामा यस कार्यको पूर्ण सफलताको कामना व्यक्त गरिएको छ ।

१.७.३.३ यो मेरो घर

प्राकृतिक क्षेत्रमा विभक्त 'यो मेरो घर' कवितामा प्रकृतिको मनोरम दृश्यको चर्चा गरिएको छ । सिङ्गे नेपाललाई मेरो घर सम्झिएर यसको विशेषतालाई प्रस्तुत गरिएको छ । नेपालको आकर्षक भूधरातल हिम श्रृंखला, वन पाखा, उकाली ओराली, भर्ना, खोला आदिको विश्लेषण गरिएको छ । राष्ट्रिय गरिमाका ढुकुटी बुद्ध, भृकुटी, सीता, अरनिको जस्ता विभूतिको पनि चर्चा गरिएको छ । नेपाल स्वर्ग कै एउटा अंश हो । यहाँका प्राकृतिक छटाले देशलाई शोभायमान बनाएका छन् । यस्ता प्राकृतिक उपहार हुँदाहुँदै पनि अबै सोचे जस्तो, खोजे जस्तो नेपाल पाउन सकिएको छैन भन्ने भाव यस कवितामा पाइन्छ ।

१.७.३.४ पुष्पवाटिका

प्राकृतिक क्षेत्र अन्तर्गत प्रस्तुत सिर्जनापत्रको आठौँ यस कवितामा प्रकृतिको सुन्दर तथा आकर्षक गहना 'पुष्पवाटिका' शीर्षकमा कविता रचना गरिएको छ । जसमा फूलवारीले दिने प्रमोदयुक्त वातावरणको व्याख्या गरिएको छ । साँच्चै ढकमक्क फूल फुलेको त्यस

वाटिकामा पुगेपछि त्यहाँ सबै लट्टिन्छन् आल्हादित बन्छन् । हाम्रो हिन्दू धर्ममा देवकार्य पितृकार्यमा फूलको उत्तिकै महत्त्व छ । मह जस्तो अपूर्वी चीजको सिर्जना पुष्परसबाटै हुन्छ । यस कवितामा फक्रिएको फूलसँग मानव जीवन दाँजिएको छ । फूलले सौरभ छरी आफ्नोपन कायम गरेको छ । आफ्नो जीवन सार्थक तुल्याएको छ, त्यसैगरी मानव पनि उच्चमी बन्नु पर्छ पौरख गर्नुपर्छ । यदि केही गन सक्दैन भने ऊ मानव हुनुको कुनै अर्थ हुन्न । ऊ निरर्थक हुन्छ भन्ने भाव यस कवितामा व्यक्त गरिएको छ ।

१.७.३.५ राजधानीको अवस्था

प्रस्तुत 'राजधानीको अवस्था' शीर्षकको कवितामा नेपालको राजधानी काठमाडौँको वर्तमान अवस्थालाई संकेत गरिएको छ । कहिल्यै काठमाडौँ नआएका व्यक्तिहरूलाई काठमाडौँ हेर्ने रहर पक्कै लाग्छ । अहो ! कस्तो होला काठमाडौँ भन्ने कौतुहलता छ । त्यो लाग्नु स्वभाविक हो । किनकि यो देशको केन्द्रीय स्थान हो, देशको राजधानी हो । किन्तु एक पटक पनि यहाँ नआएका व्यक्तिहरूले यहाँको प्रदुषण, फोहोरको कल्पना नै गरेका छैनन् । यहाँको कला कौशल प्राकृतिक सुन्दरतालाई फोहोरले कुरूप बनाइसकेको छ । बागमतीको पवित्र जल पनि घिनलाग्दो भएको छ । सुन्दरीजलको निर्मल पानीमा पनि आफ्ना विशेषता हराइसकेको छ । पशुपतिनाथको काखमा बग्ने बागमतीको दुर्दशा देख्दा हाम्रै मन रुन्छ । चारैतिर फोहोरको ढुङ्गुरले नाक थुनेर हिँड्नुपर्छ । सडक पेटीमा धुलो नै धुलोले हिँड्ने बाटो पाइँदैन । यस्तो धुलो र फोहोर नियन्त्रण नहुने हो भने हाम्रो स्वास्थ्य पनि धरापमा परेको छ ।

यस 'राजधानीको अवस्था' शीर्षक कवितामा राजधानीमा भएको फोहोरको भाग अस्तव्यस्त नभइ विकृतिजन्य कुराको पनि संकेत गरिएको छ । यहाँ जनसंख्याको चापसँग विकृतिले पनि जरा फैलाएको कुरा कविताको माध्यमबाट उद्घृत गरिएको छ । सबै जनमानस तथा केन्द्रका प्रमुख व्यक्तित्वलाई पनि यस शहरलाई पहिलेको जस्तै बनाउन प्रदुषण रहित बनाउन तथा स्वच्छ वातावरण निर्माण गर्न कविताका माध्यमबाट आह्वान गरिएको छ ।

१.७.४ सांस्कृतिक तथा धार्मिक क्षेत्र

सांस्कृतिक तथा धार्मिक क्षेत्र अन्तर्गतका कविता यसप्रकार छन् :-

१.७.४.१ अनुपम छ है !

धार्मिक क्षेत्र अन्तर्गतको प्रस्तुत 'अनुपम छ है' शीर्षक कविता नेपालका सांस्कृतिक र धार्मिक क्षेत्रका बारेमा समेटिएको छ । नेपाल सानो देश भएर पनि बहुभाषिक, बहुसांस्कृतिक तथा बहुधार्मिक देश हो । यहाँको रितरिवाज धर्म संस्कृति, चाड पर्वले आफ्नै विशेषता बोकेका छन् । इद, छठ, दशैं, तिहार, माघी, ल्होसार यहाँका चाड पर्व हुन् फरक धर्म भएता पनि भावात्मक एकता छ । धार्मिक सहिष्णुता छ । भिन्न भिन्न बाजा गाजाले सुमधुर धुन दिन्छन् । नेपाली समाजमा पाहुनालाई सत्कार गर्ने परम्परा छ । विश्व सम्पदा सूचीमा परेको पशुपतिनाथको मन्दिर, स्वयम्भूनाथको मन्दिरले पनि नेपाली संस्कृतिको पहिचान दिएको छ । विश्व कै माझमा अनुपम मानिने नेपालको संस्कृतिको जगेर्ना गर्नुपर्छ । आफ्नो पनलाई त्याग्नु हुँदैन भन्ने सन्देश यस कविताले दिएको छ ।

१.७.४.२ गोरखकाली

सांस्कृतिक तथा धार्मिक क्षेत्र अन्तर्गतको प्रस्तुत 'गोरखकाली' भन्ने शीर्षकको कविताले गोरखकाली भगवतीको महिमाको बारेमा स्पष्ट पारेको छ । यी देवी सतकी देवी हुन् । यिनको भक्ति भावमा लागेमा आँटे ताकेको काम पूरा हुन्छ भन्ने जनमानसको धारणा छ । यिनैको वरदान पाएर पृथ्वी नारायण शाहले नेपाल एकीकरणको काममा सार्थकता पाएका हुन् भन्ने कुरा पनि इतिहासमा उल्लेखित छ । गोरखाको गोरखकाली मन्दिरमा श्रद्धा अर्पण गर्न देशका पूर्वको मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्मका मानिसहरू आउने गरेका छन् । विशेष गरी चैत महिनाको चैते दशैं र वडादशैंमा यहाँ भक्तजनहरूको घुइँचो लाग्छ । तर नियमित पूजा भने सधैं लाग्छ । पञ्चवली दिने, रोट चढाउने, बत्ती बाल्ने गरेर भक्तहरूले आफ्नो मनोकामना पूरा गर्ने अभिलाषा राख्छन् ।

१.७.४.३ हिन्दू धर्म

धार्मिक क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने प्रस्तुत 'हिन्दू धर्म' भन्ने कवितामा हिन्दू धर्मको बारेमा केही चर्चा गरिएको छ । उक्त कवितामा हिन्दू धर्मका शक्तिका पीठ मानिएका ब्रह्म, विष्णु, महेश्वर कालिका, मनकामना तथा त्रिपुरासुन्दरी भगवती मुख्य मानिन्छन् । यहाँ हिन्दू धर्मका देवीदेवताका मन्दिर प्रशस्तै छन् । विश्वमा नेपाललाई मन्दिरै मन्दिरको देश भनेर चिनिन्छ । यस धर्ममा अठार पुराण, चार वेद मुख्य ग्रन्थ मानिन्छन् । वेदव्यासले रचेका यी वेदमा धर्मको सारतत्त्व उल्लेख भएको छ । हिन्दू धर्मका विशेषतालाई अध्ययन गर्दा सबैले यसलाई मन पराउँछन् । खासमा धर्म भनेको एउटा नियम पनि हो । सबै धर्ममा आ-आफ्नै नियम भए भैं यसको पनि आफ्नै नियम छ । धर्मले देखाएको नियम पालना गर्ने हो भने साँच्चै हाम्रो जीवन पनि सुखी हुन्छ । कुनै पनि धर्मग्रन्थले अहित कुरा सिकाउँदैन । त्यसमाथि हिन्दूधर्मले त भन्नु जीवन जगतलाई नै एउटा असल मार्ग निर्देशन गरेको छ । यसले अरु धर्मलाई धक्का पुर्‍याउने काम पनि गरेको छैन । यस धर्मको गीताले भन्नु मानवलाई असल मानव बन्न प्रेरणा दिएको छ । मानिसलाई मानव बोध हुने कुरा सिकाएको छ । गीताले भने अनुसार व्यवहारमा लागू गर्न सक्ने हो भने स्वर्गको अनुभूति यही हुन्छ । यसरी हिन्दू धर्मको धर्मग्रन्थले मानवलाई नैतिक चेतनाको सिञ्चन गरेको कुरा यस कविताको माध्यमबाट प्रस्ट्याइएको छ ।

१.७.५ राजनैतिक क्षेत्र

राजनैतिक क्षेत्र अन्तर्गतका कविताहरू यसप्रकार छन् -

१.७.५.१ यो कस्तो खेल ?

राजनैतिक क्षेत्रलाई विषयवस्तु बनएर रचना गरिएको 'यो कस्तो खेल' भन्ने शीर्षकको कवितामा नेपालको राजनीति अवस्थालाई झल्काइएको छ । नेपालको राजनैतिक इतिहासलाई पल्टाएर हेर्दा अनौठो लाग्छ । यहाँ एकीकरण पछि शाहवंशले अग्रस्थान लिएको थियो भने सोही समयमा जहाँनिया राणाशासन हावी भयो । त्यसपछि २००७ सालमा प्रजातन्त्र आयो । त्यसले पनि गति लिन सकेन र पछि राजा महेन्द्रले एकदलीय निरंकुश

पञ्चायती व्यवस्था ल्याए । ३० वर्षे पञ्चायत पछि २०४६ सालमा प्रजातन्त्र पुनः स्थापना भयो । त्यसले मात्र सन्तुष्ट नभइ २०५२ सालदेखि २०६२ सम्म ने.क.पा. माओवादी पार्टीको नेतृत्वमा कहालीलाग्दो जनयुद्ध भयो । त्यस युद्धले देशमा धनजनको ठूलो क्षति भयो । २०६३ सालमा लोकतन्त्र आयो । किन्तु देशमा जतिसुकै ठूलो परिवर्तन भए तापनि देशले काँचुली फेर्न सकेको जस्तो अबै लाग्दैन । देशको शासन गर्ने व्यक्तिमा प्रतिष्ठा, स्वाभिमान तथा विवेकपूर्ण न्यायिक भावना हुनुपर्छ भन्ने भावना प्रस्तुत कवितामा व्यक्त गरिएको छ ।

१.७.५.२ के साँच्चै हो त ?

राजनैतिक क्षेत्र अन्तर्गत नै सिर्जनापत्रको बाह्रौ कविता 'के साँच्चै हो त' भन्ने शीर्षकमा नेपालको वर्तमानको राजनैतिक परिवेशलाई समाहित गरेर रचना गरिएको छ । २०६३ को लोकतन्त्र पश्चात राजनीतिक उथलपुथल धेरै हुँदै आएको छ । संविधान पारित भएपछि आम चुनाव भयो । परन्तु एउटा सिङ्गो राष्ट्रलाई सात टुक्रा पारिएको छ । देश संघीयतामा गएको छ । वर्तमान परिस्थितिमा देशको नीति नियम बदलिंदो छ । गाउँगाउँमा सिंहदरबार घरघरमा रोजगार भनेर बोलेको कुरा पूरा हुन्छ या हुँदैन । हजारौँ सहिदको बलिदानले बनेको देश भएकोले सहिदको त्याग काम लाग्छ वा लाग्दैन भन्ने शंका उपशंका मनमा उब्जिरहेकोले 'के साँच्चै हो त' भन्ने शीर्षकमा कविता रचना गरिएको छ ।

१.७.५.३ सहिदको त्याग

राजनैतिक क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने प्रस्तुत कवितामा सहिदको योगदानको बारेमा चर्चा गरिएको छ । नेपालमा भएका अनेकौँ राजनीतिक परिवर्तनमा सहिदहरूको ठूलो त्याग छ । प्रस्तुत 'सहिदको त्याग' भन्ने कवितामा सहिदहरूले देशका लागि कस्तो बलिदान दिएका छन् भन्ने कुरा प्रस्ट्याइएको छ । यदि देशमा हजारौँ सहिद जन्मिएका थिएनन् भने आज नेपाल र नेपाली रहँदैन थियो होला । आफ्नो घर परिवार बाबुआमाको कुनै पर्वाह नगरी अहोरात्र खटेर सहिदहरूले यो देशको लागि रगत र पसिना बगाए । जनताका हितका लागि हाँसी हाँसी मृत्युवरण गरे । सहिदको यस्ता अविस्मरणीय योगदानको सधैं कदर गर्नुपर्छ । सहिदलाई भुल्यौँ भने देश नै अधोगतिमा जान्छ भन्ने भावहरू उक्त कविताले व्यक्त गरेको छ ।

१.७.६ ऐतिहासिक क्षेत्र

ऐतिहासिक क्षेत्र अन्तर्गतका कविताहरू यसप्रकार छन् :-

१.७.६.१ प्रेरक चन्द्रप्रभादेवी

ऐतिहासिक क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने प्रस्तुत कविता नेपालको इतिहासमा उल्लेखित साहसी तथा आदर्श नारीरत्न चन्द्रप्रभावदेवीको गुणगान गाइएको छ । साथै शीर्षक नै 'प्रेरक चन्द्रप्रभादेवी' भनी चयन गरिएको छ । नेपाल एकीकरणमा पृथ्वीनारायण शाहलाई प्रेरणा, अर्त्ति, उपदेश दिइ उनलाई एउटा कुशल राजा बन्न प्रेरित गर्ने आदर्श नारीका रूपमा उनलाई चिनिन्छ । राजाहरू प्रायः भोगी हुन्छन् । यस्ता राजाले कहिल्यै देशको उन्नति गर्न सक्दैनन् । बाबु तिमी त कहिल्यै त्यस्ता दुर्गुण नलिनु, नैतिक, चारित्रिक गुणयुक्त बन्नु, राजा भनेको व्यक्ति होइन । एउटा संस्था हो, जसले नित्य प्रजा र राज्यको हित हुने कार्यमा लागि रहनुपर्छ । एउटा असल आमाले दिनुपर्ने नैतिक शिक्षा उनले पृथ्वीलाई दिएर उनको जीवन निर्मातृ बनेकी थिइन् । चन्द्रप्रभादेवी पृथ्वीनारायण शाहकी विमातृ थिइन । तर उनी त कौशल्यावती भन्दा पनि सहोदर आमा बनेर पृथ्वीलाई योग्य र कुशल शासक बनाउन सफल भइन । उनकै प्रेरणा पाएर उनी कुशल शासक भए । इतिहास पल्टाउँदा चन्द्रप्रभा पनि देशकै प्रेरक मातृ हुन् भन्ने लाग्छ । त्यसैले उनैको गुणगान गाएर कविताका माध्यमबाट भाव बगाइएको छ ।

१.७.६.२ एकीकरणका खातिर

ऐतिहासिक क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने प्रस्तुत कविताको शीर्षक नेपालको एकीकरणका गर्ने कार्यमा समर्पित व्यक्तित्व तथा तत्कालिन गोरखा राज्यका राजा पृथ्वी नारायणको कार्यलाई समेटेर 'एकीकरणका खातिर' भनी निर्धारण गरिएको छ ।

बाइसी चौबिसे राज्यमा छिन्न भिन्न भएको नेपाललाई उनले एउटै सूत्रमा उन्नत सफल भए । राजामा हुनुपर्ने गुण उनमा थियो । उनी साहसी राजा थिए । उनको अटल लक्ष्यले नै आज एउटै विशाल राष्ट्र भएको हो । नेपाल एकीकरणसँगै भारतका कम्पनी सरकारको चलखेलमा पनि उनले ध्यान दिएका थिए । पृथ्वीको एकीकरणको यात्रा पूरा हुन

नपाउँदै सदाको लागि बिदा हुनुपर्ने अवस्था सिर्जना भयो । त्यतिबेला उनले आफ्नो अधुरा कामहरू बहादुर शाहको काँधमा सुम्पिदिए । उनलाई प्रताप शाहको विश्वास नलागेर बहादुर शाहलाई जिम्मेवारी दिएका थिए ।

१.७.६.३ गोरखा नगरी

ऐतिहासिक क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने प्रस्तुत 'गोरखा नगरी' कविता गोरखाको इतिहासलाई समेटेर लेखिएको रचना हो । वीर गोरखाली भनी विशाल विश्वमै गौरव गाथा बोकेको गोरखाली साँच्चै पुरुषार्थी रहेछन् जस्तो लाग्छ । नेपाल एकीकरणमा पनि पृथ्वी नारायण शाहका साथ हजारौं वीर योद्धाको त्याग भएको देखिन्छ । दोस्रो विश्व युद्धमा पनि गोर्खालीहरूले आफ्नो पराक्रम देखाउन सफल भए । कालु पाण्डे, अमर सिंह थापा जस्ता वीर सपूतलाई पनि यही भूमिले जन्म दियो । २०५२ सालको जनयुद्ध पनि गोरखाबाट नै प्रारम्भ भएको हो । गोरखाको ताकुकोट गा.वि.स.को पाल्खु स्थित सूर्योदय मा.वि.मा युद्धको बीजारोपण भएको हो । त्यस विद्यालयमा प्रहरी र राजनीतिक पार्टीको द्वन्द्वमा फायरिङ हुँदा १० वर्षे बालक कक्षा तीनमा पढ्ने दिलबहादुर रम्टेल भन्ने विद्यार्थीलाई गोली लागि घटनास्थलमै मृत्यु भएको थियो । यस घटनाले पनि यो जिल्लामा राजनीतिक बीजारोपण भएको मानिन्छ । साथै यस कविताले वर्तमान परिस्थितिमा पनि सिप र श्रम गर्न पछि पर्नु हुँदैन, उद्यमशील बन्नु पर्छ भन्ने सन्देश दिएको छ ।

१.७.७ समसामयिक घटना

समसामयिक क्षेत्र अन्तर्गतका सपना नै चकनाचूर भन्ने शीर्षकको कविता तल प्रस्तुत गरिएको छ :-

१.७.७.१ सपना नै चकनाचूर

समसामयिक घटना अन्तर्गत पर्ने प्रस्तुत कविताको शीर्षक समसामयिक घटनालाई आधार बनाएर चयन गरिएको छ । हाम्रो जीवनमा कहिलेकाहीँ अप्रत्याशित घटनाहरू घट्ने गर्छन् । प्राकृतिक तथा मानवीय घटनाले मानव जीवनलाई गहिरो आघात पुऱ्याएको हुन्छ । प्राकृतिक घटनामा महाभूकम्प, बाढीपहिरो, ज्वालामुखी विष्फोटन आदि पर्छन् भने मानवीय घटनामा युद्ध, बस, रेल, जहाज दुर्घटना आदि पर्छन् । हाम्रो देशमा पनि कहिलेकाहीँ यस्तै

घटना भइ मानव जीवनमा गहिरो चोट तथा क्षति पुऱ्याएको छ । भर्खर मात्र नेपालमा यु.एस.बंगलाको विमान दुर्घटना भइ ठूलो धनजनको क्षति भएको छ । आफ्ना सन्तानलाई योग्य, सबल बनाइ आफू र आफ्नो देशको सेवामा समर्पित गराउने उद्देश्य बोकेर एम.बी.बी.एस. पढाउन बंगलादेश पठाएका थिए । पढाइ सकेर नयाँ उमङ्ग साहस बोकी नेपाल आएका १३ जना डाक्टर छिनभरमै यो संसारबाट विलिन भए । आफन्तजनसँग भेट गर्न हतारिएका ती कलिला मुना पल भरमै खरानी भए भन्ने सुन्दा कसको मन रोएन होला ? अरू कर्मचारी विदेशी तथा सहचालक पृथुला पनि पलभरमै सकिए । पृथुलाको नेपाल हेर्ने अभिलाषा पनि चकनाचूर भयो । गत २०७४ फागुन २८ गतेको विमान दुर्घटनाको समाचारलाई आधार मानी दुखद् भाव कविताको माध्यमबाट पोखिएको छ ।

१.७.८ वैचारिक क्षेत्र

वैचारिक क्षेत्र अन्तर्गतका कविताहरू यसप्रकार छन् :-

१.७.८.१ गुरुदेव

वैचारिक क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने प्रस्तुत उन्नाइसौं नम्बरमा रहेको 'गुरुदेव' शीर्षकको कवितामा गुरुले आफ्ना शिष्यप्रति राखेका सद्भाव तथा सद्व्यवहारका बारेमा आफ्ना वैचारिक भाव व्यक्त गरिएको छ । आफूलाई शिक्षा दिने गुरु जन्म दिने माता पिता सरहका हुन्छन् । उनले आफ्ना शिष्यलाई अज्ञानताको जालो हटाइ शिक्षाको उज्यालो घामको ज्योतिले चम्काइदिन्छन् । उनको त्यो सिञ्चनले पहेरो पनि रसाउँछ । कालिदास जस्ता मूर्ख व्यक्ति पनि गुरुकै शिक्षा पाएर संस्कृत साहित्यका महाकवि बन्न सफल भए । गुरुले शिष्यलाई नैतिक आदर्श र अनुशासनको शिक्षा पनि दिएका हुन्छन् । उनले निष्पक्षताका साथ शिक्षा दिन्छन् । गुरु हाम्रा महान् व्यक्तित्व हुन् । प्रेरक व्यक्तित्व हुन् । उनलाई हामीले भुलेर पनि अपमान गर्नु हुँदैन । उनको अपमान गरियो भने हिमाल पनि झुक्छ र बगिरहेको सिन्धुको पनि गति रोकिन्छ । गुरुको निन्दा गर्ने चेलाको कदापि उन्नति हुँदैन । त्यसैले सबै शिष्यहरूले गुरुको सत्कार गर्नुपर्छ । उनको आज्ञा पालना गर्नुपर्छ भन्ने वैचारिक भाव उक्त कवितामा छचल्किएको छ ।

१.७.८.२ हे युवा !

वैचारिक क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने प्रस्तुत 'हे युवा' शीर्षकको कवितामा नेपालका युवा वर्गलाई देश विकासमा लागि पर्न प्रेरित गरी आफ्ना वैचारिक भाव व्यक्त गरिएको छ । वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा सम्पूर्ण युवाशक्ति विदेशिएर देशमा शून्यता नै छाउँछ कि भन्ने त्रास बढेको छ । देशमा रोजगारको अवसर छैन । बेरोजगारीको समस्या भेल्लु परेकोले विवश भइ विदेशिनु परेको हो । युवा जोस जाँगर यसरी बाहिरिने क्रम बढ्दै जाने हो भने देशमा सबै कुराको अभाव सिर्जना हुन्छ । त्यस्ता उर्वरभूमि सबै बाँझिएका छन् । यहाँ वृद्धा र बालक मात्र रहेको अवस्था छ, यस्ता प्राकृतिक निधिले भरिपूर्ण भएको देशमा यही बस्यौं भने हिरा मोती फल्छन् । विदेशमा बगाएको पसिना आफ्नै मातृभूमिमा बगायौं भने यो ठाउँ पनि स्वर्गतूल्य बन्नेछ भन्ने विचार कविताका माध्यमबाट प्रस्ट पारिएको छ ।

१.७.८.३ खाडीमा नेपाली

वैचारिक क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने 'खाडीमा नेपाली' भन्ने प्रस्तुत कवितामा खाडीका देशमा काम गर्ने सिलसिलामा पुगेका नेपालीको दयनीय र कारुणिक व्यथालाई समेटिएको छ । स्वदेशमा कुनै विकल्प नदेखी विदेश गएर धनकमाउने सपना बोकेर गएका नेपालीले त्यहाँ ज्यादै कष्ट भोग्नुपरेको छ । धेरै पैसा कमाइ भविष्यमा आनन्द लिने कल्पना बोकेका युवाहरू कतिपयको जोखिम काम गर्दा ज्यानै गएको छ भने, कतिलाई काम लगाउने कम्पनीले तलबै नदिइ बेहाल बनाइदिएका छन् । कठोर परिश्रम गरे पनि पारिश्रमिक ज्याला न्यून पाएपछि उनीहरू निराश बन्छन् । आफूले आफैँलाई धिकार्छन् । उनीहरूलाई अभिलाषा सबै ओझलाएर जान्छ । उनीहरूलाई त्यहाँ जीउन धौ धौ परेको अवस्थालाई यस रचनाको माध्यमबाट बोध गराइएको छ ।

१.७.८.४ कर्तव्य

वैचारिक क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने यस कवितामा मानवको कर्तव्य बोध गराइएको छ । मानिसमा मानवता हुनुपर्छ । उसले आफ्नो कर्तव्यको बारेमा बुझ्नुपर्छ भनेर उक्त कविताको माध्यमबाट चेतना छर्ने काम गरिएको छ । जुनसुकै व्यक्तिले पनि आफ्नो कर्तव्य पूरा गर्नु अगाडि नैतिकताको बोध हुनुपर्छ । आफ्नो मनमा कुनै पनि कलुसित भावना नराखी मनलाई स्वच्छ राख्नुपर्छ । हाम्रो कर्तव्य केवल आफूलाई मात्र नभई सिङ्गो राष्ट्रको

चिन्तन बोक्नु महानता हो । कुनै पनि नराम्रो काममा लाग्नु, पथभ्रष्ट हुनु हाम्रो कर्तव्य अन्तर्गत पर्दैन । सोभ्रो बाटो हिँडिएको छ भने हाम्रो जीवनमा कुनै पनि अवरोध खडा हुँदैन । सबै जुट्ने र मिल्ने हो भने पहरो पनि फोर्न सकिन्छ । अष्ट्यारा परिस्थितिको सामना गर्दै विकासका गतिलाई साकार पार्न सकिन्छ । हाम्रा पाखुरा बलिया छन्, हात बलिया छन् । यी बलिया हातले हामीले नयाँ रेखा कोर्न सक्छौं । विश्वको माझ यो मातृभूमिलाई चम्काउन सकिन्छ । हिजोका हाम्रा आदरणीय अग्रजहरूले आफ्नो कर्तव्य पूरा गरेकोले नै आज हामी नेपाल र नेपाली भनेर छाती फुलाउन पाएका छौं, गर्व गर्न पाएका छौं । यो माटोको अस्तित्व जोगाउन हामी पनि एक ठिक्का भइ हरेकले आ-आफ्नो कर्तव्य पूरा गर्नु पर्छ ।

यसरी उक्त ‘कर्तव्य’ कविताले मानव जगतले हरेकले आ-आफ्नो कर्तव्य पूरा गरेमा मातृभूमिलाई हराभरा बनाउन सक्छ । साथै विगतमा हाम्रा पूर्वजहरू कर्तव्यनिष्ठ भएकोले आज विश्वको माझ नेपाल भनेर परिचित हुन पाएको छ । अतः सकल जनले कर्तव्य पालना गर्नुपर्छ भन्ने सन्देश दिएको छ ।

१.७.९ निष्कर्ष

प्रस्तुत प्रेरणाका बिम्बहरू भाग-२ कवितामा राष्ट्र, राष्ट्रियता, प्रकृति, समाज मानवता जस्ता जीवनोपयोगी कुराहरू समावेश गरिएका छन् । क्षेत्रगत रूपमा विभाजन गरी देशका विभिन्न गतिविधिलाई यहाँ समेटिएको छ । सामाजिक, प्राकृतिक, धार्मिक/सांस्कृतिक, राजनैतिक, ऐतिहासिक, वैचारिक जस्ता क्षेत्र समेटेर यस सिर्जनामा सङ्कलित केही ज्ञान बोध गराएको छ ।

प्रस्तुत ‘प्रेरणाका बिम्बहरू’ कविता सङ्ग्रहले यसमा उल्लेखित क्षेत्रअनुसार विषयले मानव समाजमा केही मार्ग निर्देशन हुन्छ कि भन्ने अभिलाषा बोकेको छ, किनकी यहाँ प्रस्तुत गरिएको वैचारिक क्षेत्रका कविताहरू, गुरु, हे युवा ! खाडीमा नेपाली, कर्तव्य शीर्षकका कविताले विद्यमान अवस्थामा आइपरेका समस्यालाई मध्यनजर राखी कविताका माध्यमबाट नैतिक चेतनालाई झल्काएको छ । साथै देशका युवावर्ग बेरोजगारीको समस्या समाधानका निम्ति खाडीमुलुक जानाले भावी दिनहरूमा देशमा बालक र वृद्ध मात्र बाँकी रही देश नै समस्यामा पर्ने कुरा पनि यसबाट बुझ्न सकिन्छ । त्यसरी हाम्रो देशमा रहेका

प्राकृतिक, सांस्कृतिक, धार्मिक तथा ऐतिहासिक क्षेत्रलाई आधार मानी रचना गरिएका कविताले देशको पहिचान स्वदेशमा मात्र नभई विदेशमा पनि उत्तिकै रहेको कुरा प्रष्टिन्छ । सामाजिक क्षेत्रलाई समेटेर लेखिएको कविताले समाजमा भएका विसङ्गति तथा विकृतिहरूलाई पनि प्रस्ट पार्न जमर्को गरेको छ । यसले देशमा भएका सामाजिक कुप्रथाको पनि संकेत गरेको छ । साथै नेपालमा भएका राजनैतिक चलखेललाई पनि कविताको माध्यमबाट केही प्रस्ट्याउन कोशिस गरिएको छ ।

हाम्रो जीवनमा कहिलेकाहीँ अप्रत्याशित घटनाहरू पनि घट्ने गर्छ । यस्ता घटनाले हामीलाई मर्महत तुल्याएको हुन्छ । यस कविता संग्रहमा सङ्कलित समसामयिक घटनाका विषयमा लेखिएको कविताले त्यस्ता घटनाका विषयमा लेखिएको कविताले त्यस्ता घटनाका बारेमा केही अविस्मरणीय क्षणलाई स्मरण गराउने कार्य यसले गर्छ ।

यसर्थ यस सिर्जनाले प्राकृतिक, राजनैतिक, ऐतिहासिक, सामाजिक, वैचारिक क्षेत्रमा आधारित कविताले ज्ञानको केही उर्जा थपोस् भन्ने अभिलाषा बोकेको छ ।

द्वितीय अध्याय

प्रेरणाका बिम्बहरू कविता सङ्ग्रह

२.१ कसलाई पो मन पर्छ र ?

चेतनशील सामाजिक
मनुज एक सजीव ।
बेलाबखत आइराख्छन्
व्यवहार नै अजीव ।

मदिराको सेवन गरी
हल्ला मच्चाइ हिँडेको ।
कसलाई पो मनपर्छ र
स्वाधीनतालाई छाडेको ?

हत्या हिंसा डकैतीले
सर्वव्यापक ढाकेको ।
कसलाई पो मनपर्छ र
नैतिकतालाई तोडेको ?

पश्चिमेली सभ्यताको
अनुसरण गरेको ।
आफ्नोपनलाई लत्याएर
संस्कारलाई त्यागेको ।

माता पिता गुरुलाई
तिरष्कारै गरेको ।
कसलाई पो मनपछि र
मर्यादालाई नाघेको ?

स्वधर्मलाई पूरा गरौं
विकृतिलाई छाडेर ।
परस्परमा मिलिजुली
दुःख सुख बाँडेर ।

२.२ किन बुभ्दैनौ दुनिया ?

होटल पसल महलमा
काम कति कति हो ।
जुटाइन्छन् त्यसका लागि
खोजी पाए जतिको ।

अबोध ती कलिलालाई
भर्ना गर्छन् काममा ।
लाभग्राही आफू बन्दै
लाउँछन् न्यून दाममा ।

यातायातको क्षेत्रमा त
बालश्रम अति छ ।
बुभ्दैनन् किन दुनियाँले
देशलाई नै खति छ ।

धुरुधुरु रुँदै बबुरा
श्रम गर्छन खटेर ।
जोखिमयुक्त कार्यमा नै
लाउँछन् उनलाई कुटेर ।

बालअधिकार के हो कुन्नि
कुन चरीको नाम हो ?
मुक्ति दिने न्याय दिने
कृपा गर्ने कसले हो ?

मेरूदण्ड देशका हुन्
कर्णधार भोलिका ।
मनन गरी मर्म उनको
पढाऔं बालबालिका ।

खोजी खोजी छुटाऔं न
कल्याण हुन्छ देशैको ।
शिक्षारूपी ज्ञान दिऊँ
बुझ्छन् मर्म यसैको ।

२.३ कसले दिन्छ न्याय

छोरी थियौ तिमी पहिले
बिहे पश्चात् बहारी ।
सपनाको महल बुन्छ्यौ
यै सम्बन्ध विचारी ।

सामाजिक मर्यादा र
वैदिक हो धरम ।
पीडा बोक्छ्यौ दर्दनाक
धिकार मान्दै करम ।

सम्पत्तिमा दाँजिने भो
यो त कस्तो जिन्दगी ।
लगनगाँठो बाँधिदिए
राख्दै जग्गा बन्धकी

त्यति गर्दा पनि हेर
नबुझेको मन नै ।
कतै कतै गुमाएछौ
अमूल्य त्यो जीवनै ।

दाइजोको त्यो बहानामा
कयौं चेली सिद्धिए ।
माइतीको यो बगान नै
शोभा हराई रित्तिए ।

नीति नियम जति बने
कागजैमा सीमित ।
अन्यायको ज्वालामा ती
सधैं भाछन् पीडित ।

चूप लागेर किन बस्छन्
बह्रदै गाछ अन्याय ।
पिल्सिएका चेलीलाई
दिने कसले हो न्याय ?

यस्तै रीत बस्दै गए
अधिक पुष्प मासिन्छ
प्रतिष्ठा र स्वाधीनता
देशको नै नासिन्छ ।

जरैसमेत फाल्नुपर्छ
अन्यायको अब त ।
निर्दोष ती अबलाको
नबगोस् है रगत ।

२.४ नारी तिमी आदर्श बन है

कालिका दुर्गा अनि सरस्वती
पार्वती लक्ष्मी छन् भगवती ।
शाश्वत सत्य नारीका यी रूप ।
पालना गरी यिनैका प्रारूप ।

शास्त्रमा पनि यिनैको महिमा ।
सत्कर्म गरी बढाए गरिमा ।
ए ! नारी तिमी पनि यस्तै बनी ।
कर्तव्य आफ्नो भनेर जानी ।

छोडेर विनयी सुशील वाणी ।
तिमी नै हो त गृहको धरणी ।
सुगठित बन्छ घर त्यो जब ।
आदर्श हुन्छिन् अबला तब ।

अतिथि अनि परिवार जन ।
सद्व्यवहार गर्नु नबनी दुर्जन ।
गृहको लक्ष्मी हौ तिमी साक्षात् ।
भएमा राम्रो लोकैमा प्रख्यात् ।

घमण्ड ईर्ष्या छाडेर द्वेष ।
वगानैतूल्य होवस् परिवेश ।
ईशको बास हुनेछ त्यहाँ ।
नैतिक आचार रहन्छ जहाँ ।

सकल घर अनि समाजको ।
तिमी नै ब्रह्म नै यो माझको ।
तसर्थ नारी सब कुरा बुझिल्यौ ।
अहित विकार सदालाई भुलिद्यू ।

२.५ राजधानीको अवस्था

तीन नं. प्रदेश काठमाडौँ सहर
हेर्नमा लाग्ला तमामलाई रहर ।
राजधानी नै छ देशको यहाँ
कला र कौशल अनेक त्यहाँ ।

सुन्दर र स्वच्छ विगतमा थियो ।
स्वरूप त्यो अहिले फोहोरले लियो ।
सर्वत्र व्याप्त धूवाँ र धूलो
फैलन्छ रोग यसले ठूलो ।

सुन्दरीजलमा निर्मल थ्यो पानी
वाग्मती को नि आफ्नै छ कहानी ।
आराध्यदेव पशुपति नाथमा
बग्दछ नदी उनैको साथमा ।

फोहोरको डङ्गुर छ यत्रतत्र
दुर्गन्धै गन्ध राजधानी भित्र
सडक पेटी धूलोले व्याप्त
यै थिति भए स्वास्थ्य नै समाप्त ।

ध्यानाकर्षण नभाको किन
नागरिक सचेत हुँदैन किन ?
पर्दछ जीउनु भएर सभ्य
यो व्यवहारले भइन्छ असभ्य ।

त्यो कान्तिपुरी नगरी भन्ने
हरायो नामै कसले जान्ने ?
फैलाउँदै गाछ विकृतिहरू
आँच आउन सक्छ राज्यमा अरु ।

कडा नै चाहिन्छ यसको ऐन
अन्यथा मनमा हुँदैन चैन ।
पुग्नु नै पर्छ केन्द्रको ध्यान
रैतिको मनमा आइदियोस् ज्ञान ।

यसलाई बनाऔं प्रदुषण मुक्त
विशेषता थपौं सरसफाइ युक्त ।
बल्लमा बढ्छ इज्जत यसको
राजधानी सुहाउँछ अब पो देशको ।

२.६ म विद्यार्थी

किताब कापी कलम राखी भोला बोकी आएको ।
क ख एक दुई भनी पढ्दै लक्ष्यसम्म पुगेको ।
प्रिय पात्र गुरुको नै बन्ने हुँ म विद्यार्थी
शिक्षा रुपि दीप बाली देशको हुने पुरुषार्थी ।

अनुशासन कर्तव्यलाई शिरोधार्य गरेर
काम गर्छु पढ्ने लेख्ने लगनशील भएर ।
माता पिता गुरुजनको आज्ञा पालन गर्दछु ।
अमृतरूपि विद्याले यो दिललाई भर्दछु ।

साना-साना भाइबैनीलाई ज्ञानको ज्योति छर्नेछु ।
सुकार्य त्यो जति जे हो देशको लागि गर्नेछु ।
असामाचजिक कार्यहरू गर्दिन म कहिल्यै
छुछु सन्देश सबैलाई गर्नुभन्दा पहिल्यै

दायित्व छ असल बन्नु भविष्यका कर्णधार
दत्तचित्त भइ लाग्छु यसै म बारम्बार
सगरका तारातूल्य दिप्ति छर्दै चम्काउँछु ।
उन्नति र प्रगतिमा हरपल सधैं रमाउँछु ।

२.७ आयो वसन्त उमङ्ग छर्दै

उराठलाग्दो शिशिर गयो ।
उमङ्ग छर्दै वसन्त आयो ।
शोभा हराइ बसेको द्रुम ।
हर्षले विभोर मन हुन्छ फुरङ्ग ।

कोकिल हाल्छन् सुमधुर भाका ।
पल्लव नवीन लिएर आका ।
अलौकिक गुण बोकेर आछ ।
प्रमोद हाम्रो मन नै भाछ ।

पाखामै रातो गुराँस ढकमक्क
सजाइ राख्न नबनौं गमक्क ।
वसन्तको यो अमूल्य उपहार
मनबाट हटाइ कलुसीत विकार ।

उन्नति हाम्रो प्रगति पथ ।
यसले दिन्छ हामीलाई साथ ।
वसन्त जस्तै प्रफूलित् हुन ।
यै मट्टी रोक्न दिऊँन ज्यान ।

वसन्त हाम्रै हितमा जहिले ।
राम्रो या नराम्रो बुझौं न पहिले ।
आयो वसन्त उमङ्ग छर्दै ।
सजायो धर्ती नौलो रङ्ग भर्दै ।

२.८ बूढीगण्डकी

प्राकृतिक छटा ज्यादै
नेपालमै पाइन्छ ।
शोभा बढाइ यश कमाउन
हरपल त्यही चाहिन्छ ।

गोरखा नामले परिचित
चिन हो त्यसको किल्ला ।
प्राचीन नाम यशोधरा
नपर्नु कुनै जिल्ला ।

गणेश हिमाल शीर हो यसको
सिर्दिबास कुनै मनले ।
छेकम्पार जस्ता गाउँलाई
सिञ्चित गर्दै तनले ।

बाह्रसय मेगावाटको
निकाल्दै छ विद्युत् ।
साँच्चै पूर्ण भइदिए
उत्पादन नै अद्भुत ।

पुरानो त्यो आरूघाट
डुबानमा नै पर्छ रे ।
अधिक ती उर्वर भूमि
तालबाराही बन्छन् रे ।

राष्ट्रिय त्यो गौरवमा
अंकित यो विपुल ।
बाधा अड्चन हटी शीघ्र
कर्म बनोस् सफल ।

२.९ यो मेरो घर

यो मेरो घर अनेकौं थर ।
सुन्दैमा लाग्छ बस्नलाई रहर ।
हिमाल पहाड तराइ छन् सहेली ।
भुल्छन् धान गहुँ खेलेर बयली ।

भृकुटी सीता जन्मेको देश ।
बहुसंख्यक यहाँ भाषा र भेष ।
बुद्ध नै थिए शान्तिका दूत ।
अरनिकोमा थ्यो कलाकारिता ।

राष्ट्रकै आभूषण त्यो सगरमाथा ।
सिद्धिन्त यसको गाएर गाथा ।
हिमालै हिमाल छन् अनि भरना ।
यसकै सेवामा हौं अब भरना ।

उकाली चढ्दै ओराली भर्दै ।
यो सानो घरमा नौलो रंग भर्दै ।
किसान दाइको मेला र पर्ष ।
छन् स्वावलम्बी गरेर कर्म ।

यो सानो अंश स्वर्ग नै तूल्य ।
आफ्नो प्राण भन्दा यो नै अमूल्य ।
खोला र नाला नदी छन् धेरै ।
स्यार गर्न यसको लागौं है सबेरै ।

यो मेरो घर जोगाउन अहिले ।
आग्रह गर्छु सबैलाई महिले ।
सृष्टिका विधाता तिमिले रचेको ।
भै सक्या छैन खै अभै सोचेको ।

२.१० पुष्पवाटिका

सुरभी तिमी छौ नानाथरि ।
सौरभ छदै वाटिका भरि ।
देखेर तमाम् हुनेछन् मोहित् ।
हराउँछ शोभा सुवास रहित ।

रसपान्का निम्ति पुतली मौरी ।
चुसेर होला तुल्याए भ्याउरी ।
पितृ र देव कार्यका खातिर ।
नभइ हुन्न तिमी नै आखिर ।

अलौकिक गुण महको हुन्छ ।
निर्माण तत्व पुष्पले दिन्छ ।
मिहिनेत मौरी गर्दछ त्यसमा ।
भुल्दछ मनुज खाएर यसमा ।

जीवन् त होवस् सुमनको जस्तो ।
इलम नभए बनिन्छ सस्तो ।
उद्यमशील बनेर त्यस्तै ।
परिश्रम गरी मौरीको जस्तै ।

बिना अर्थको जिन्दगी हाम्रो ।
मान्दैन यसमा लोकले राम्रो ।
धरतीले नै मान्दिन्छ बोझ ।
सुनौलो बिहान त्याएर ओज ।

२.११ अनुपम छ है !

यो सानो देश त्यो परिवेश ।
गून्यू र चोली दौराको भेष ।
भूगोल सानो भएर पनि ।
चाल र चलन संस्कार अनि ।

इद र छट दशैं र तिहार ।
मन्दिर, चर्च गुम्बा र विहार ।
क्रिश्चियन हिन्दू मुस्लिम बौद्ध ।
ठानेर मान्छन् आफूलाई प्रबुद्ध ।

सहिष्णुता छ धार्मिक हाम्रो ।
मिलेर सद्भाव राख्छन् राम्रो ।
भजन बालुन रोदी र घाटु ।
पीरमर्कालाई आपसमा साट्छु ।

खैचडी डम्फु मादलु भिरी ।
सुमधुर धुन बजाउँदै बाँसुरी ।
नौमदी पञ्चै बाजा र गाजा ।
लोप भै गए हुनेछ नमजा ।

क्षितिजै भरि नौलाख तारा ।
अनुपम मानी हेर्दछन् सारा ।
आतिथ्यतामा छैन क्यै कमी ।
अर्पण श्रद्धा गरेर रमी ।

शिवले सृष्टि गरेको भूमि ।
कैलाश पर्वत खुलेर चुमि ।
आराध्यदेव पशुमा पति ।
पवित्र मानी नुहाई वागमति ।

संस्कृति हाम्रो विश्व कै नमुना ।
बचाइ राख्ने सबैको चाहना ।
नेपाल देशको अलंकार बढाइ ।
पर्यटक हेर्छन् द्रव्य नै चढाइ ।

अनुपम छ है मनन गरौं ।
पाश्चात्य सिको कदापि नगरौं ।
मातृ नै भूमिको उपहार यो ।
मलजल गरी बनाइ बलियो ।

२.१२ गोरखकाली

शक्तिकी पीठ हे गोरखकाली ।
सुन्दैमा महिमा लाग्दछ कहाली ।
दिएर वरदान पृथ्वीलाई ।
पाएर उनले काम फत्ते बनाइ ।

मेला र पर्व भर्नलाई भारी ।
जमघट हुन्छन् नर र नारी ।
हिन्दूहरूको दशैंको पर्व ।
मान्दैमा लाग्छ हामीलाई गर्व ।

नौरथादेखि दशमीसम्म ।
भक्तजनहरू भएर टम्म ।
विश्वासै गर्छन् उनको अति ।
अनास्था भए हुनेमा खति ।

दशैं चैतको अष्टमी नवमी ।
अर्चना गर्दै एकचित्त हामी ।
पञ्चमा बली दिइने चलन ।
भक्ति भाव राखी दीपको ज्वलन ।

सतकी देवी कालिका माई ।
सुकार्य गर्न मन नै जगाइ ।
आन्तरिक बाध्य पर्यटक आउँछन् ।
कामना राख्दै स्तुति गाउँछन् ।

२.१३ हिन्दू धर्म

ब्रह्मा र विष्णु छन् महेश्वर
धर्मका आस्था मान्नुलाई ईश्वर ।
गोरखकाली मनकामना अनि
त्रिपुरासुन्दरी शक्तिका धनी ।

अठ्ठार पुराण छन् यसका ग्रन्थ
मन्दिरहरू छन् यहाँ प्रशस्त
वेदव्यासले रचे सारयुक्त वेद
गदैन यसले कसैलाई विभेद ।

हिन्दूको आफ्नै विशेषता राम्रो
धर्मको रक्षा गरेर हाम्रो
धर्म भने कै नियम जानी
पालना गरौं कर्तव्य ठानी ।

सिकाउँदैन अहित कुरा
जीवनोपयोगी उल्लेख पूरा ।
सहिष्णुता छ धार्मिक यस्मा
न्यायोचित आचार पाइन्छ जस्मा ।

उपनिषद गीतामा पनि
मानवोपयोगी दर्शन अनि ।
स्वेच्छिक रूपमा मानेर धर्म
हामीले गरौं बुझेर सत्कर्म ।

२.१४ यो कस्तो खेल ?

भूगोल सानो भए पनि
कुसुम थरिथरिका ।
राजनीतिक खिचातानी
ल्याउँछन् देशै भरिका ।

जहानिया राणाशासन
प्रजातन्त्र पछि भो ।
लत्याउँदै प्रजातन्त्र
पञ्चायतै अधि गो ।

प्रजातन्त्र लोकतन्त्र
जति आए पनि त ।
सहिदको वलिदान र
बग्यो ज्यादै रगत ।

परिवर्तन भइ के भो ?
देशलाई छैन विकास
ताराको हाँक सगरको
खै त यहाँ विकास ?

मान प्रतिष्ठा केही छैन
यो चाहिँ कस्तो खेल हो ?
जनतालाई भुसमा सुताइ
स्वार्थी बन्नु भेल हो ।

रोटी चिल्ला कुरा फुस्रा
हुन्छ भन्ने उखान ।
काम होइन बखम्फुसे
गर्दै हिँड्छन् बखान ।

सत्य धर्म न्याय छैन
यो त कस्तो अचम्म ।
विवकेशील गुणी बनी
आफूलाई सच्याम्न ।

साँचो को नै जीत हुन्छ
भूठो कहिल्यै हुँदैन ।
पवित्र त्यो भावलाई
केहीले पनि छुँदैन

२.१५ के साँच्चै हो त ?

राजनीति सोपानले
पार गर्दै खुड्किला ।
काम पूरा हुन्छ हुन्न
नियम चाहिँ भड्किला ।

गाउँगाउँमा सिंहदरबार
भन्ने नारा आयो रे
साँच्चै हो त पक्कै हो र
अभिलाषा छायो र ।

सात प्रदेश संघियतामा
विभाजित भइहाल्यो ।
पृथ्वीको एकीकरण
टुक्रिएर गइहाल्यो ।

हजारौंको वलिदानले
काँचुली नै फेर्‍या छ ।
शान्ति पावस् सहिदको
आत्माले यहीँ हेर्‍या छ ।

विश्वास जितोस् उन्नतिले
बल्ल हित हुनेछ ।
तब मात्र यो देशले
शिखर नै छुनेछ ।

बानी होइन व्यवहारमा
मात्र आस्था हुनेछ ।
अब पनि उस्तै भए
धर्ती पनि रूनेछ ।

२.१६ सहिदको त्याग

जोस जाँगर बटुलेर
तल्लिन भयौ बेस्सरी
रातमा नीद दिनमा भोक
छैन खट्यौ कसरी ?

गन्तव्यमा पुग्न थियो
लक्ष्य एउटै लिएर ।
परिस्थिति अनुरूप
परिवर्तन भएर ।

दृढ संकल्प गरी आफू
समस्यामा भेलिंदै
मर्म कसले बुझ्न सक्यो ?
कपट खेल खेलिंदै ।

बालबच्चा र बाबुआमा
घरमा तिम्रा हुँदा हुन् ।
खबर तिम्रो नपाउँदा
हाय ! कत रुँदा हुन् ।

पत्नी तिम्रो साथ पाउन
पुकार कति गर्दिहुन् ।
बाटो तिम्रो हेर्दा हेर्दै
तड्पि तड्पि मर्दिहुन् ।

अठोट तिम्ले गरिसक्यौ ।
देशकै निम्ति मर्नेछु ।
बलिदानै चढाएर
नौलो बिहान ल्याउने छु ।

जन्मिएका थेनन् भने
देशमा अमर सहिद ।
अस्तित्व नै मेटिने थ्यो
नेपालकै सायद ।

यस्ता महान् सहिद हाम्रा
सधैं अमर हुनेछन् ।
मूल्य यिनको चुकाएमा
सारा संसार रूनेछन् ।

२.१७ प्रेरक चन्द्रप्रभादेवी

हे चन्द्रप्रभा तिमि रहिछौ महान् ।

प्रेरणा पाइ देशको भयो उत्थान् ।

आमाको धरम हुनुपर्छ यस्तै ।

पारलागदैं जान्छ आपद् आए जस्तै ।

राजाको गुण कस्तो हुनुपर्छ ?

स्वदेशको निम्ति त्यागी बन्नुपर्छ ।

नैतिकवान् चरित्र गुणी तिमि बन्नु ।

भोगाविलास जालमा कदापि नफस्नु ।

नरेश त एउटा व्यक्ति होइन संस्था ।

नबिग्रयोस् कहिल्यै राज्यको अवस्था ।

सुन्दरी सुरा अनि गरी विलास ।

बन्नेछन् लोकमा रहनाले उपहास् ।

पृथ्वी तिमि देश कै हौ भरोसा ।

नबन्नु परोस् कहिल्यै निराश ।

लाकोपकारी धरममा लाग्नु ।

व्यभिचारी भाव मनबाट त्याग्नु ।

तूल्याइन् योग्य पृथ्वीलाई कुशल ।
प्रेरणा पाइ ज्यादै बने असल ।

विस्मातृ थिइन् पृथ्वीको उनी ।
चन्द्रप्रभा त अलौकिक ज्ञानी ।

नेपालकै हितकर उनी हाम्री आमा ।
बुझ्नु नै पर्छ उनको गुन् तमाम ।

२.१८ एकीकरणका खातिर

विभाजित राज्य एकतामा उन्न ।
सहासै लिए पृथ्वीले बुन्न ।
शौर्य वीर पुरुष पृथ्वी नै थिए ।
राज्यका निम्ति मन ध्यानै दिए ।

चौबिसै राज्य नेपाल पहिले ।
विशाल एउटै पाका छौं अहिले ।
आफनो लागि कदापि सोचनन् ।
षडयन्त्र जालभेल उनले रचेनन् ।

कुशलतापूर्ण राज्यको सञ्चालन ।
उद्देश्य भंग ल्याएनन् विचलन् ।
कम्पनी सरकारहरूका विरुद्ध ।
देश बचाउन भइरहन्थे क्रुद्ध ।

एकीकरणको प्रमुखै अभियान ।
प्रजाहरूलाई गर्दथे समान ।
राजा नै तुल्लीइ बसेनन दरबार ।
सम्हालन कहिल्यै लागेनन् घरबार ।

विवेकी बनी युद्धमा उत्रिए ।
टुक्रा ति राज्य नेपालमा भित्रिए ।
देशवासीलाई दिव्य ज्ञान दिए ।
प्रजाको दुःख मनैमा लिए ।

आफ्नु कालमा भ्याएको गरे ।
बहादुर शाहलाई बाँकी नै सारे ।
हे ! बाबु कान्छा बिसाएँ भारी ।
काम फत्ते गर्नु चुलबुलै नगरी ।

२.१९ गोरखा नगरी

इतिहासैको अग्रिम पंक्ति ।
स्वदेशका लागि देखाए शक्ति ।
विभूति भीमसेन गोर्खा कै प्रजा ।
कालु र अमर पनि ठूलै दर्जा ।

राजनैतिक घटना पनि नयाँ नयाँ ।
परिष्कार हुँदै अधि सय्यो त्यहाँ ।
त्यो जनयुद्ध सालको बाउन्न ।
सम्झँदा अहिले मन हुन्छ भाउन्न ।

विशाल नेपालको एकीकरण ।
चौतर्फी फैल्यो यसबाट विकिरण ।
रामशाह थिए न्यायिक राजा ।
गौरव लाग्छ सुन्दैमा आज ।

वीरगोरखाली भनेर चिन्छन् ।
विश्वले पनि विछट्टै मान्छन् ।
गोरखनाथ कालिका माई ।
शक्तिका पीठ मनकामना हाइ ।

मातृभूमिकै गरिमा बढाए ।
गोर्खालीले नि बलिदान चढाए ।
सम्झनै पर्छ गोरखाको इतिहास ।
उन्नति पथमा नहौं कोही हतास ।

सिप र श्रम गरौं न कर्म ।
लगनशीलता हो ठूलो धर्म ।
पुरूखाहरूले यही पाठ सिकाए ।
जगत्का सामु आफूलाई विकाए ।

मामका निम्ति काम गर्नुपर्छ
अस्मिता बचाइ अघाउनुपर्छ ।
मानवको हो दायित्व ठूलो ।
पालना गरौं यस मै छु भलो ।

२.२० सपना नै चकनाचूर

सेतो पोशाक लगाइ आमा
आउँछु भन्थे आगन
समर्पित छु देशको लागि
पर्देन कोही मागन ।

लक्ष्य लिइ डाक्टरको
सन्तानैलाई पढाए ।
यु.एस. एयर्सको बगलाले
पल्भरैमा डढाए ।

दुई हजार चौहत्तर
फागुन अठ्ठाइस गतेमा ।
दुई पन्ध्रको दिवा काल
दुःखद् भयो घटना

कस्तो साइत थियो होला
चकनाचूर भै हाल्यो
माता पिता सन्ततिको
सपना सब गइहाल्यो ।

दक्षिण हो कि उत्तर हो
भन्दै विमान फनन ।
बिजुलीको झड्का सरी
जल्यो जहाज दनन ।

स्वजन पनि त्यहीं थिए
हर्ष मनमा संहाली ।
भयानक ध्वनि आयो
छुट्यो मनमा कहाली ।

राज्यका ती मुख्य अंग
तेह्रै जना सकिए ।
नोक्सान ठूलो खेप्नुप्यो
अब भो र बाँकी के ?

पुलकित् भइ पृथुला नि
आथिन् नेपाल हेर्नलाई ।
सहचालक उनी सहित
विदा भए सदालाई ।

कसैलाई नि नपरोस् है
मनमा यस्तो गैरो चोट ।
दैवले नै चुँडिलग्यो
कल्कलाउँदा फूलको बोट ।

२.२१ गुरुदेव

माता पिता भन्दा कम
गुरुदेव होइनन् नि ।
निर्देशक बन्न मार्ग
अरू कोही छैनन नि ।

निरन्तर जुट्छन् खट्न्
मट्टी निर्माण गर्नलाई ।
आकार दिन कलारूपि
फलाम पनि खार्नलाई

अन्धकारको जालो हटाइ
ज्ञानको ज्योति फैलाउने ।
शिक्षारूपि सिञ्चनले
पहरो नै मौलाउने ।

ज्यादै मूर्ख थिए अरे
कालिदास पहिले ।
गुरुकै ज्ञान पाए पश्चात्
विद्वान् भनी कहलिए ।

आदर्श र नैतिकवान
गुरुले नै बनाउँछन् ।
अमूल्य त्यो त्यागले नै
जगत् सामु चिनाउँछन् ।

सन्तानसरी ठान्दछन् है
आफ्ना शिष्यहरूलाई
ब्रह्माण्डमै फैलाउँछन्
शिक्षारूपि धर्मलाई ।

निश्छल र निष्कपट
गुरु हाम्रा महान
दुकदुकी नै बनिदिउन्
सकललाई आह्वान ।

अपमान गरे उनको
हिमाल पनि भुक्दछ ।
वेग छाडी सागरले
गति आफै रूक्दछ ।

कुबेरको भण्डारसरी
ज्ञान कैल्यै रित्रिन्न ।
जति बाँड्यो उति बढ्ने
खर्च भइ सिद्धिन्न ।

सत्कार गरौं गुरु देवको
ईश्वर खुशी हुनेछन्
तब मात्र चेलाहरूले
शिखर नै चुम्नेछन् ।

जसले गर्छ गुरुदेवको
अपमाननै भुलेर ।
उत्थान कैल्यै हुन्न उसको
पश्चातापले जलेर ।

२.२२ हे युवा !

मेरूदण्ड देशका तिमी
जागरूक बन है ।
नीदमा परि बसेकालाई
जगाउने काम गर है ।

परिवर्तन ल्याउनुपय्यो
नवीनता अपनाइ ।
उन्नति र प्रगतिको
मार्ग निर्देश गराइ ।

पहरो नि फोर्न सक्छौ
तिम्ले चाह्यो भने त ।
दुर्गम पनि सुगम बन्छ
तिमी जुट्यौ भने त ।

प्रकृतिले भरिपूर्ण
सुन्दर छ नि नेपाल ।
विकासको रेखा कोर्न
छैन कुनै सवाल ।

दुःख लाग्छ स्वदेशको
परिवेश देख्दा त ।
युवा जति खाडी मुलुक
भोला बोकी लाग्दा त ।

जग्गा जमिन सबै बाँभो
बालक बृद्ध मात्रै छन् ।
यस्तै थिति हुँदै गए
भोकभोकै मर्नेछन् ।

सजिलो पो कहाँ छ र ?
तातो बालुवा भतभती
परिश्रम कडा छ नि
पसिना नै खल्खल्ली

त्याँ बगाको पसिनाले
आफ्नै माटो भिज्नेथ्यो ।
यै मट्टीलाई सिञ्चित गरे
हिरा मोती फल्नेथ्यो ।

आह्वान छ तिमीलाई
मातृभूमि बनाउन
पसिनाको मूल्य बुझ
अस्तित्वलाई जोगाउन ।

दुश्मनले पाइला टेके
बाँकी केही हुँदैन ।
जल्दोबल्दो तिमी भए
छुन कोहीले सक्दैन ।

२.२३ खाडीमा नेपाली

बेरोजगारलाई हटाउन
धन कमाउन हिँडेको ।
परदेश जाने भन्दै उनी
विमानमा चढेको

हर्षोल्लास मनमा साँची
खाडी मुलुक उत्रिए ।
उकुसमुकुस छटपटी
उनका मनमा भित्रिए ।

कल्पनाको सागरैमा
डुबुल्की नै माया थे
घरको भन्दा परको काम
मरिमेटी गऱ्याथे ।

कठोर थियो परिश्रम
बग्यो ज्यादै पसिना ।
सपनाको महलमा
लाग्यो साह्रै असिना ।

अभिलाषा थियो तिम्रो
सम्पत्तिवाल बन्नेको ।
सास होइन लास आए
खाडी मुलुक जानेको ।

श्रमको मूल्य छैन त्यहाँ
यातना नै बेस्सरी
धनको खातिर मुग्लानमा
जीउने अब कसरी ?

२.२४ कर्तव्य

नैतिकताको ख्याल गरी
मार्गदर्शन गरेर ।
दिल नित्य स्वच्छ राखी
उन्नतिमा सरेर ।

कौलुसित भावनालाई
मनैबाट हटाऔं ।
विकासको रेखा कोर्न
शक्ति हाम्ले जुटाऔं ।

कुमार्गमा लाग्नु हाम्रो
कर्तव्य नै होइन ।
सत्मार्गमा हिँड्नेलाई
काँडाले नि छोइन्न ।

म होइन, हामी भन्नु
कर्तव्य हो महान ।
विकासको सिंढी थप्ने
जागोस् सबको चाहना ।

पहरो नै फुटाउनु छ
चूप लागी नबसौं ।
सबल छन् यी बाहु
माटोलाई हसाऔं

कर्तव्य हो यो राष्ट्रलाई
उत्थानतर्फ लम्काउने ।
विश्वसामु यसलाई
दीपजस्तै चम्काउने

हिजोका ती अग्रजलाई
भुल्नु कहिल्यै हुँदैन ।
एक ढिक्का भइ लागौं
कोहीले यसलाई छुँदैन ।

तेस्रो अध्याय

उपसंहार

प्रस्तुत प्रेरणाका विम्बहरू कवितामा २४ वटा कविता समावेश भएका छन् । यस सिर्जनामा समावेश गरिएका कविताले चौतर्फी रूपमा सामाजिक, प्राकृतिक, राजनैतिक, ऐतिहासिक, वैचारिक, समसामयिक घटना जस्ता क्षेत्रमा विभाजन गरी कविता सिर्जना गरिएको छ । यी विविध क्षेत्रमा लेखिएका कविताले समाजमा प्रशस्तै सन्देश फैलाउने काम गर्छ भन्ने आशा बोकिएको छ । आफ्नो सिर्जनाको माध्यमबाट समाजलाई नैतिक बोध गराउन सकिन्छ कि भन्ने आशा पनि बोकिएको छ । साथै देशमा भएका प्राकृतिक सम्पदाले विश्वसामु परिचित हुन टेवा पुग्ने कुरा पनि उल्लेख गरिएको छ । यस्ता प्राकृतिक सम्पदाको उपयोग गरेमा देशको अर्थतन्त्र बलियो हुने कुरा पनि बुढी गण्डकी कविताको माध्यमबाट प्रस्ट पारिएको छ । यसरी कविताका क्षेत्रगत शीर्षकले मानवमा नैतिक चेतना, सामाजिक अवस्था, धार्मिक महत्त्व देशको राजनैतिक अवस्था, ऐतिहासिक कुराहरूको केही जानकारी गराउन सफल हुनुका साथै समसामयिक घटनाको पनि जानकारी गरिएको छ । यस सिर्जनाले साहित्य क्षेत्रमा लाग्न अन्य व्यक्तिलाई पनि टेवा पुगोस् भन्ने अभिलाषा राखिएको छ ।

विगतदेखि नै मलाई कविता लेखन कार्यमा रुचि थियो । फलतः मैले आठ कक्षा पढ्दादेखि नै कविता रचना गर्न प्रारम्भ गरेकी थिएँ । त्यसबेलाको कविता मैले सँगालोको रूपमा राख्न सकिन, किनकी मैले त्यतिबेला कविताको महत्त्व नै बुझेकी थिइन । कक्षा दशमा पढ्दा विद्यालयमा आयोजना भएको साहित्य सम्मेलनमा मैले कविता विधा चयन गरें । साथै २०४६ सालको राजनैतिक अवस्थाको मध्यनजर गरी “आयो प्रजातन्त्र” भन्ने शीर्षकमा कविता वाचन गरी प्रथम स्थान हासिल गरेकी थिएँ । त्यसैगरी २०५३ सालमा रेडियो नेपालका कार्यक्रम सञ्चालक नवराज लम्सालले “फक्रिएको गुलाबमा नभुल तिमी” भन्ने शीर्षकको कविता रेडियो नेपालबाट प्रसारण गरिदिएका थिए । उक्त कवितामा एउटा दाम्पत्य जीवनमा भएको दुःख र पिडालाई समेटिएको थियो । २०५९ सालमा पनि नारी दिवसको दिनमा गरिएको कविता वाचन कार्यक्रममा मैले ‘अपाङ्ग’ भन्ने शीर्षकमा कविता

वाचन गरेकी थिएँ । नारी दिवस कै अवसरमा २०६० सालमा पनि 'छोरी जन्मिएपछि' भन्ने शीर्षकमा मैले कविता वाचन गरेकी थिएँ । समयको गतिसँगै मेरो कविताको गति सुस्त सुस्त गर्दै अघि बढिरह्यो । यसै क्रममा मैले एउटा कविता सङ्ग्रह प्रकाशन गर्न सफल भएँ । मैले लेखेको 'बम्बइमा बेचिएकी चेली' भन्ने शीर्षकको कविता अनलाइन खबरमा आएको थियो ।

गाउँ, टोल, छिमेक, विद्यालय, महिला समूह, युवा क्लवले समय समयमा आयोजना गरेको लोक नृत्य कार्यक्रमहरूमा पनि मैले अनगिन्ती गीत रचना गरी कार्यक्रममा नाचगान गर्नमा सहयोग पुऱ्याउँदै आएको छु । साथै कविता रचनाका साथ साथै गीत रचना गरी नाच सिकाउने कार्यमा पनि सफल हुँदै आएकी छु । अन्ततः मैले आफ्नो क्षमताले भ्याएसम्म निरन्तर रूपमा साहित्य लेखनमा आफूलाई तल्लीन बनाउने उद्देश्य बोकेकी छु ।

सन्दर्भ सामग्री

आचार्य, भानुभक्त. “प्रश्नोत्तर”. *नेपाली कविता भाग-१* (दोस्रो संस्करण), सम्पा. वासुदेव त्रिपाठी, दैवज्ञराज न्यौपाने र केशव सुवेदी. काठमाडौं : साभा प्रकाशन. २०४५ ।

घिमिरे, माधवप्रसाद. “वैशाख”. *नेपाली कविता भाग ४*. छैठौं संस्करण, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार. वि.सं. २०७२ ।

देवकोटा, लक्ष्मीप्रसाद. “भिखारी”. काठमाडौं : साभा प्रकाशन. २०२२ ।

पौडेल, लेखनाथ, “सत्यसन्देश”. *लालित्य*, (संस्क. सम्पा.) काठमाडौं : साभा प्रकाशन. २०२२ ।

श्रेष्ठ, सिद्धिचरण, *बाँचिरहेको आवाज*, काठमाडौं : साभा प्रकाशन. वि.सं. १९९२ ।